

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA İNSANIN HAYIR VE ŞERLE İMTİHANI

Yüksek Lisans Tezi

Huriye KILIÇ

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA İNSANIN HAYIR VE ŞERLE İMTİHANI

Yüksek Lisans Tezi

Huriye KILIÇ

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Şevki SAKA

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA İNSANIN HAYIR VE ŞERLE DENENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Şevki SAKA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. ŞEVKİ SAKA

.....

Prof. Dr. AHMET NEDİM SERİNSU

.....

Prof. Dr. TAHİR YAREN

.....

Tez Sınavı Tarihi : 17/02/2009

İÇİNDEKİLER	SAYFA
ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ : 1.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
2.ARAŞTIRMANIN METODU.....	5
1.BÖLÜM: İMTİHAN KELİMESİNİN İNCELENMESİ	6
A)İMTİHAN KELİMESİ.....	6
B)KUR'AN'DA İMTİHAN ANLAMINDA KULLANILAN DİĞER KELİMELER.....	8
1. Bela.....	8
2. Fitne.....	11
C) HAYIR VE ŞER KELİMELEİNİN ANLAMLARI.....	16
1. Hayır Kelimesinin Anlamları.....	17
2. Şer Kelimesinin Anlamları.....	19
2.BÖLÜM:KURAN-I KERİM'DE İMTİHAN	23
A) KUR'AN-I KERİM'DE İMTİHAN KELİMESİNİN İNCELENMESİ..	23
1. Ölüm ve Hayat Denenmek İçindir.....	26
2. Denemeden Bırakılıvermek Yoktur.....	33
3. İmtihan Konusunda Tasarruf Yalnız Allah'ındır.....	39
B) KURAN-I KERİM'DE İMTİHAN KONULARI.....	39
1. Musibetlerle İmtihan.....	40
2. Şeriatlerin Farklı Olmasıyla İmtihan.....	44

3. Kiminin Kiminden Üstün Olmasıyla İmtihan.....	46
4. Dünya Nimetleriyle İmtihan.....	49
5. İyilik ve Kötülükle İmtihan.....	53
C) KUR'AN-I KERİM'DE HAYIR VE ŞERLE İMTİHAN SÜRECİNDE İNSANIN TUTUM VE DAVRANIŞININ ANLATILIŞI.....	57
1. Şerrin Varlığının Hikmetleri.....	59
2. Şerle İmtihana Karşı İnsanın Manevi Donanımları.....	61
2.1.Sabır.....	62
2.2.Dua.....	70
3. Hayırla İmtihanda Şükür.....	80
D)KUR'AN-I KERİM'E GÖRE İMTİHANIN HİKMETİ.....	85
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	94
ÖZET.....	97
SUMMARY.....	98

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.e.	aynı eser
a.y.	aynı yer
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TDVY	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Yay.	Yayınları
S	Sayı
s	Sayfa

ÖNSÖZ

Allah (c.c.) insanı kainatın en değerli ve şerefli varlığı olarak yaratmıştır. Bu münasebetle varlık sahasındaki her şeyi insanın emrine vermiştir. İnsan hayat sürecinde Allah'ın kendisine vermiş olduğu imkanları , nimetleri en iyi şekilde değerlendirmekle mesuldür. İşte insan belirli bir yaştan başlayarak mesul olduğu bu şeylerle imtihan olunmaktadır. Zaten Kur'an da insanın başıboş bırakılmadığını , iman etmesinin de yeterli olmayıp imtihana tabi olacağını bildirmiştir.

Yüce Allah bu dünyada bizi farklı konularda imtihan etmektedir. Hayırla şerle denemektedir. Biz her ne kadar hayır ve şerle imtihan olmakta zorlansak da , kendimiz için neyin hayır ve neyin şer olduğunu bilemesek de bu anlarda tek rahatlama yolunun Allah'a sığınmak , sabretmek ve şükretmek olduğunu bize yine Allah öğretmektedir.

İşte biz de Kur'an ışığında insanın imtihan sürecini ve bu süreçte etkili olan unsurları incelemeye çalıştık ki insan nelerle imtihan olunacağını bilsin. İmtihanda nelere dikkat edileceğini öğrensin.

Bu çalışmayı hazırlarken benden ilgi ve tecrübesini esirgemeyen kıymetli hocam Prof.Dr. ŞEVKİ SAKA Bey'e ve sürekli bana manevi destek veren aileme, eşime ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Gayret bizden , muvaffakiyet Allah'tandır.

HURİYE KILIÇ

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kur'an bitip tükenmez bir hazinedir. O, tahlil ve izah etmekle bitmeyen bir berekete sahiptir. Bu sebeptendir ki , nesilden nesile canlılığını muhafaza ederek gelmiştir. Tabî ki Kuran ilahi kaynaklı oluşu nedeniyle bu zenginliğe sahiptir.

Bu ilahi mesajın yegane muhatabı da insandır. Ve insan , kainatın yaratıcısının bir sanatı ve diğer mahlukat gibi O'nun eseri olmakla beraber bir takım özellikler ve üstünlüklerle onlardan ayrılmıştır. Cansız varlıklardan yaşama; canlılardan hayatîyet ruhu ile bu ruhun eserleri ; hayvanlardan konuşma , akıl , irade ile hareket , ileri görüşlülük , fitrat güzelliği , daha sonra olacak şeyler için önceden tedbir alması , maneviyat ve benzeri şeylerden lezzet duyması ; meleklerden , vücudunun yapısı , maddi zevklerden lezzet alması; şeytanlardan hakka yönelmesi, dünyevî ve uhrevî nimetlere nail olması , iyilik ve kötülüğün her ikisini de işlemeye kabiliyetli yaratılmış olması bakımından üstündür. Netice olarak yaratıcısı , onu , birçok özellikler ve değerlerle diğer yaratıklardan üstün kıldı . Güneş , ay , yıldızlar ve rüzgarlardan faydalanması için kendisine güç verdi. Yeryüzünü ve yeryüzündeki tüm vasıtaları onun emrine verdi. Karada ve denizde kendisini taşıyacak vasıtalar verdi. Adeta bütün kainat insana yönelmiş ve onu kendisinden faydalanması cihetine sevk etmiştir. Allah Teala buyurur ; “ Andolsun ki biz ademoğullarını üstün bir şeref ve izzete mazhar kılmışız. Onlara karada ve denizde taşıyacak vasıtalar verdik , onlara güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattığımızın birçoğundan üstün

kıldık.”¹ O , bütün bu üstünlükleri , insana , yaratılış gayesini bilmesi, ona yönelmesi , dünya ve ahiret saadeti hedefine onlarla erişebilmesi için vermiştir.²

Görüyoruz ki Allah insanı , boş yere yaratmamıştır. Kur’an’da da bunu zikreder; “ Ey insanlar bizim sizi boş yere yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”³

İnsan boş yere ve gayesiz yaratılmadığı gibi başıboş da bırakılmış değildir; “ İnsan başıboş bırakılacağını mı zannediyor?”⁴ İnsanın iman ettim demesi de yeterli görülmemiştir; “ İnsanlar yalnız “iman ettik” demekle hiç denenmeden bırakılacaklarını mı sandılar? Andolsun ki biz onlardan öncekileri denedik ki , Allah doğru olanları bilsin , yalancıları bilsin (ortaya çıkarsın).”⁵

Denemek ancak mükellef tutma var ise olur. O halde bu ayetler insanlar için bir mükellefiyetin olduğuna dalalet ediyor. Yine bu ayetler Allah’ın emrettiği ve nehyettiği şeylerle mükellef tutmayla yetinmeyip , aksine insanı denediğine de işaret ediyor. Ayette ; “Nasıl davranacağınızı görelim diye sizi hem hayırla ve hem de şerle deneriz.”⁶ Buyrulurak insanın şu iki şeyle denendiği de belirtiliyor.

1.Hayır dediği şeylerle... bunlar dünyadaki lezzet, sıhhat , sevinç ve insanın umduğunu elde etmesi gibi dünyevî nimetlerdir.

¹ İsra,17/70

² Abdu’Hadi el-Arâşki,*İslam Gerçeği ve İnsan*, Ter.Mustafa Bilgen,Kültür Yayıncılık,İst.,2001,s.23-24

³ Mümin,23/115

⁴ Kıyame,75/36

⁵ Ankebut,29/2-3

⁶ Enbiya,21/35

2.Şer dediği şeyler... bunlar fakirlik , elemeler ve mükellefin başına gelen diğer sıkıntılar gibi dünyevi zararlardır.

Böylece Allah mükellefin kendisine verilenlere şükretmesi ve sıkıntılara sabredip , Allah'a sığınması için bu iki şey arasında mekik dokuduğunda ve vazifesini yaptığında , mükafatının büyük olacağını vaat ediyor.⁷

“İmtihan olunuyor gözüyle bakmak” hayata farklı bir anlam kazandırmaktadır. Bu bakış açısıyla insan bir hiç olmaktan çıkıp daha özel bir konuma yükselmekte , ayrıca hayat mücadelesini güçlendirmekte ve özellikle kendisine olumsuz gelen olaylar karşısında direncini artırmaktadır. Çünkü o , imtihan edildiği şuuruyla kendisini teselli ve teskin etmektedir. Bu noktada imtihan insanın hayatına farklı bir bakış açısı kazandırır.⁸ İnsan başına ne gelirse gelsin bunun imtihan olduğunu bilecek ve bu imtihanı geçmek için kendisine verilmiş olan manevi donanımları kullanarak ümitsizliğe düşmeyecektir. Bu manevi donanımlar nedir acaba? Dua, şükür ve sabır üçlüsüdür ki Allah'ın imtihanlar karşısında insana bahsettiği insanın en özel yanlarıdır. Bu üçlü ile insan kendisini iyi hissedecek , Allah'a bağlılığını ne durumda olursa olsun devam ettirecektir.

Evet belki de her insanın imtihanı kendine özel ve çetin olacak. Ama esas olan imtihanda olduğumuzu unutmamak , yaşadıklarımızın iyi veya kötü bize ne getireceğini bilmediğimizden yani olayların arka planını göremediğimizden tevekkeltü alallah deyip , imtihanı geçmek için çaba harcamaktır.

⁷ Fahredin er-Razî, *Tefsîr-i Kebir (Mefâtihu'l-Gayb)*, Akçağ Yay., Ank., 1993, XVI, s. 140

⁸ Kaya, Süleyman, *Kur'an'da İmtihan*, İnsan Yay., İst., 2003, s. 16

2. ARAŞTIRMANIN METODU

AraŐtırmamızı yaparken öncelikle konumuzla ilgili olarak genel bir çerçeveden özel bir çerçeveye geçiŐ yaptık. İlk olarak imtihanla ilgili ayetlerin tespiti, sonra bunların tefsirlerinin okunması ile işe baŐladık. Tefsir okumalarını Taberî (ö.310/922), Razi(ö.606/1209) , İbn-i Kesir(ö.774/1372), Elmalılı(ö.1942), Seyyid Kutup(ö.1966) , Mevdudi, Süleyman Ateş, Sabûnî, Vehbe Zuhayli , Celal Yıldırım'ın tefsirlerini esas alarak yaptık. Bunun yanında konu ile ilgili yazılmış başka eserleri de inceledik ve yararlandık.

Ayetlerin araŐtırılıp , tefsirlerden ve diğer eserlerden okunmasıyla birlikte konunun iŐleniŐ şeklini kafamızda belirlemiŐ olduk. Öncelikle ilk bölümde kavram incelemesi yaptık. İmtihan kelimesi ve Kur'an'da imtihan kelimesi yerine kullanan diğer kelimelerin sözlük ve ıstilahi manalarını araŐtırıp açıkladık. Ardından Kur'an'da imtihanın nasıl anlatıldığını ve nelerle imtihan olunacağını , imtihan etme sebebinin ne olduğunu ortaya koyduk. İkinci bölümde de insanın hayır ve Şerle denenmesini özel olarak iŐledik. Hayır ve Şer kelimelerini inceledikten sonra insanın hayır ve Şerle imtihan sürecinde takınacağı tutumun nasıl olması gerektiğini yine Kur'an ayetleri çerçevesinde iŐledik.

1.BÖLÜM

İMTİHAN KELİMESİNİN İNCELENMESİ

A) İMTİHAN KELİMESİ

Yaygın anlamıyla imtihan , kabiliyeti ölçmek için yapılan yoklama ve kişinin manevi direnme gücünü ortaya koyan zor durumu ifade etmek için kullanılır.

Arapça'da bu kelime (محن) fiilinden türemiştir. “Denemek , sınamak , dövmek , vurmak , engellemek” anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca elbise için kullanıldığında “eskintinceye kadar giymek” manasına da gelir.⁹

Kökü (محن) şeklinde olan bu fiil (افتعل) babında (امتحن) şeklinde gelmektedir. (امتحن) kipinde denemek manasında kullanılmakla birlikte “ temizlemek , ıslah etmek” anlamlarına da gelir.¹⁰ Ayrıca altın ve gümüş için kullanıldığında “ateşte arınmak” manasına da geldiği gibi¹¹, “Allah kalbimi açtı , ferahlattı” anlamlarına da gelir.¹²

⁹ İbn-u Fâris , *Mu'cemu Mekâyısi'l-Lüga* , Dâr-u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye , Kahire , 1266, 7/302 ;İbn-i Manzûr , *Lisânü'l Arab* , Beyrut , Dâr-u Sâdır ,1956, 13/401 el-Cevherî , İsmail b. Hammad , *es-Sihah Tâcu'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiyye* , Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye , Mısır,trs.,6/2201

¹⁰ İbn-i Manzur,*Lisânü'l-Arap*,13/401;el-Fîrûzâbâdi ,*Mecdü'd-Dîn Muhammed b. Yakup, el-Kâmûsu'l-Muhît*,Beyrut,1993,s.1952 ;

¹¹İbn-i Manzur,a.g.e.,13/401

¹²el-Fîrûzâbâdi,*el-Kâmûsu'l-Muhît*,s.1592

(المحنة) kelimesi belâ , musibet , sıkıntı,şiddet , deneme , sınama manalarını kapsar.¹³

(المحن) ise kırbaçla vurmak, bağış , hediye manalarına da gelir. ¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de bu fiil (امتحن) şeklinde iki yerde geçmektedir. ¹⁵

“Ey inananlar! Mümin kadınlar göç ederek size geldiği zaman onları imtihan edin.”¹⁶ ayetinde deneme manasındadır.

Diğer bir ayette de “Allah onların kalplerini takva için imtihan etmiştir.”¹⁷ yine deneme manasındadır.

Ebu Ubeyde'ye göre ise “temizlemek , ıslah etmek” manasındadır. ¹⁸

¹³ İbn-i Manzur,*Lisânü'l-Arap*,13/401;İbn-i Faris,*Mu'cemu Mekâyısü'l-Lüga* , 7/302

¹⁴ İbn-i Manzur,a.e.,a.y.; İbn-i Faris,a.e., a.y.; el-Cevheri,*es-Sıhah*,6/2201

¹⁵ Muhammed Fuad Abdülbâki , *el-Mu'cemu'l-Müfhehsü li Elfâzı'l-Kur'ân'ıl-Kerim*,Çağrı Yay.,İst.,1984,s.662

¹⁶ Mümtehine,60/10

¹⁷ Hucûrat,49/3

¹⁸ İbn-i Manzur,a.e.,a.y.

B) KUR'AN-I KERİM'DE İMTİHAN ANLAMINDA KULLANILAN DİĞER KELİMELELER

1. Belâ

Belâ , dilimizde gam , keder , tasa , afet , ceza , zor ve sıkıntılı iş anlamlarına gelmektedir.¹⁹

Kelimenin aslı nakıs fiillerdendir. Muzarisi (يبلو) şeklinde gelir. Masdarı (بلوا) ve (بلاء) olarak iki ayrı şekildedir.

Bela (بلا) fiilinin aslı Arapça'da denemek ve tecrübe etmek , imtihan , tahrif etmek manalarına gelir.²⁰

Sonraları bela kelimesi hayır ve şer için de kullanılmıştır. Çünkü imtihan ve deneme hayırla olabileceği gibi şerle de olabilir. Allah kulunu hayırla imtihan edebileceği gibi şerle de edebilir. Bu şekilde Allah kulun hem sabrını hem de şükrünü ölçer. Ancak daha ziyade şer için kullanılır.²¹

¹⁹ MEB, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* , III , 2026

²⁰ el-Ezheri , Ebu Mansûr Muhammed , *Tehzibu'l-Lüga* , Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye ,1967,15/390 ; İbn-i Manzur,*Lisânü'l-Arap*,14/83 ; Abdûlbakî,*Mu'cemu Mekâyısı'l-Lüga* , 3/292 ;el-Firûzabâdi,*Kâmûsu'l-Muhît* ,s.1632

²¹ el-Cevherî,*es-Sihah* , 6/2284 ;Abdûlbakî,a.g.e.,1/292 ;İbn-i Manzur,a.g.e.,14/84

Bu fiil (افعال) babında (أبلى) haber vermek , cömertlik , yiğitlik ; (ابتلاء babında (ابتلاء) imtihan etmek manasındadır.²²

(بلاء) kelimesi aynı zamanda nimet vermek anlamına da gelebilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah “ Onlara içinde açık bir nimet bulunan ayetler vardır.”²³ ayetinde bu manada kullanılmıştır.²⁴

Bu fiil (أبلى) şeklinde kullanımlarında (ابلاه عذرا) yahut (ابليت فلانا عذرا) şeklinde özür dilemek manasında da kullanılmaktadır. Elbise için kullanıldığında ise “ yıpratmak , eskitmek” anlamındadır.²⁵

(بلاء) cismi yıpratmasından ötürü keder , üzüntü , gam manasına da gelir.²⁶ Teklifler , sorumluluklar da bu üç açıdan (بلاء) olarak isimlendirilir;

Birincisi ; sorumlulukların hepsinin insana meşakkat vermesindedir.

İkincisi ; sorumlulukların insan için imtihan olması . Misal “ Andolsun ki biz sizi deneyeceğiz ki içinizden cihat edenleri , güçlülere sabredenleri bilelim ve yaptığınız işler hakkındaki haberlerinizi sınyalım.”²⁷

Üçüncüsü; Allah'ın kullarını imtihan etmesi bazen şükretmeleri için iyilikle bazen sabretmeleri için kötülüktedir.²⁸ Misal ; “Biz sizi sınyamak için şerre de hayra da müptela kılıyoruz.”²⁹

²² İbn-i Manzur, *Lisânü'l-Arap* ,14/84 ; Abdûlbaki, *Mu'cemu Mekâyısı'l-Lüga*,1/292;el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luga* ,15/390 ; ez-Zebidî , Muhibbu'd-Din Ebî Fayz es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Huseynî el-Vasitî , *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*,Dâru'l-Fikr,Beyrut,1994,19/216

²³ Duhan,44/33

²⁴İbn-i Manzur,a.e., a.y.

²⁵İbn-i Manzur,a.e., a.y. ; Abdûlbaki,a.e., a.y.;ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs* ,19/217; el-Ezherî ,a.e.,a.y.

²⁶ Ragıp el-İsfahanî , *el-Müfredat fî Garîbi'l-Kur'an* , Dâru'l-Marife , Beyrut ,trs., s.61 ; el-Firûzâbâdi, *Kâmûsu'l-Muhîr* ,s.1632

²⁷ Muhammed ,47/31

(البلية) Cahiliye döneminde sahibi öldüğünde mezarının yanında bir mezar kazılarak oraya bağlanıp aç ve susuz ölüme terk edilen deveye denilse de asıl manası musibettir. Çoğulu (بلايا)' dır.³⁰

Bela kelimesi Kur'an-ı Kerim'de “ eskimek ; denemek , sınamak ; gam , musibet , darlık ve sıkıntı” manalarında kullanılmıştır. Firavun'un İsrailoğulları'na yaptığı korkunç işkenceler “büyük bela”³¹ ve “açık bela”³² diye vasıflandırılmıştır. Hz.İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmeye teşebbüsüne de “açık bela”³³ denilmiştir. Allah'ın kendisini denediği kulun bu denemeden başarı ve yüz akı ile çıkması da “güzel bela” olarak tarif edilmiştir. Bu manada Bedir Gazvesi ve sonucunda kazanılan zafer , “güzel bir bela” yani başarıyla verilmiş bir imtihan olarak nitelendirilmiştir.³⁴

Kur'an'da dini yükümlülükler de bela kelimesiyle ifade edilmiştir. Bakara suresinin 155 ve Muhammed suresinin 31.ayetlerinde belâ (ibtila) bu manada kullanılmıştır. Allah'ın korku ve kıtlık vermesi , mal , can ve mahsulleri eksiltmesi de birer beladır.³⁵ Esasen Kur'an'a göre dünya , kimin daha güzel iş yaptığının anlaşılacağı bir belâ (deneme) yeri olup ölüm ve hayat bunun için yaratılmıştır.³⁶

²⁸ el-İsfehâni,*Müfredât*,s.61-62 ;ez-Zebidî,*Tâcu'l-Arûs* ,19/217

²⁹ Enbiya , 21/35 ; Bakara 2/49

³⁰ İbn-i Manzur,*Lisânü'l-Arap*,14/86 ; Abdûlbaki,*Mu'cemu Mekâyısı'l-Lüga* ,1/292-293; ez-Zebidî,a.g.e.,19/216 ; el-Firûzâbâdi,*el-Kâmûsu'l-Muhît* ,s.1632; el-Cevherî,*es-Sıhah*,6/2285

³¹ Bakara, 2/49 ; A'râf , 7/141; İbrahim , 14/6

³² Duhân,44/33

³³ Saffât,37/106

³⁴ Enfal,8/17

³⁵ Bakara, 2/155

³⁶ Mülk, 67/2 ; *TDVİA* ,İstanbul ,1992,5/380

2. Fitne

(فتن) fiilinden türemiştir. Bu fiil esas olarak “gümüş , altın vb maddeleri ateşte eriterek iyisini kötüsünden ayırmak” demektir ki diğer anlamları buna göre türetilmiştir.

Klasik sözlüklere baktığımızda fitne “sınama , maddi ve manevi sıkıntı , üzüntü , bela , felaketle imtihan etme , günah , yoldan çıkma , küfür , azap , sapıklık , delilik , meşakkat , mal , evlat ve insanların görüşlerindeki farklılık” manalarına da gelir.³⁷

Fitne (الفتنة) kelimesi de (بلاء) gibi hayır ve şer için de kullanılır ama şer manası daha zahiridir. Ve daha çok kullanılır.³⁸

Fitne kelimesinin en eski kullanımlarında; derisini daha kolay yüzebilmek için “kurbanı sıcak kuma gömmek” , “ kandırmak , gönlünü çelmek” ve “pusu kurarak yol kesmek” anlamları da vardır. Kuyumcuya da aynı kökten (فتان) fettan denir.³⁹

Fitne her zaman kötü sonuçlar doğuran bir fiil olarak ele alınmamıştır. Yüce Allah insanların imanlarının sağlamlığını denemek için onları imtihan etmiştir. Fitne insanların isyankarlığını ölçtüğü kadar sabrını , şükürünü , imanını da ölçer. Bu

³⁷ İbn-i Manzur, *Lisânü'l-Arap* ,13/317 ; Abdûlbaki, *Mu'cemu Mekâyısı'l-Lüga* ,3/372; el-Fiûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît* ,s.1575; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga* , 14/297

³⁸ İsfahanî, *Müfredât* , s.372

³⁹ İbn-i Manzur, a.g.e., 13/319

sayede insan sabrını ve imanını ortaya koyarsa Allah'ın mükafatına nail olur. Dolayısıyla fitnenin , imtihanın sonucu olumlu olur.⁴⁰

(فتن) fiilinden ismi fail olan (الفاتن) haktan döndürene , saptırana denir. Günahları süslemesi , hile ve tuzaklarla insanı fitneye düşürdüğü için şeytana da fettan denir. İnsanın içine aşk ateşi düşürdüğü veya gönlünü çelip mantıklı düşünmesini engellediği için kadına da fettan denilmiştir. Ayrıca çevresine zarar verdiği için hırsız için de aynı kelime kullanılmıştır. İnsanların hırsını kamçılıyıp günah işlemelerine sebep olan altın ve gümüşe iki fettan , insanları zor bir imtihandan geçirecek olan münker nekire de kabrin iki fettanı denilmiştir.⁴¹

Kur'an-ı Kerim'de 34 ayette fitne kelimesi , 26 ayette de türevleri geçmektedir. Fitne Kur'an'daki kullanımlarına göre başlıca şu manalara gelmektedir; Sınama (ibtıla) , deneme (ihtibar) ve imtihan⁴² ; şirk , küfür , müşriklerin müslümanlara uyguladıkları ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar⁴³ ; sapıklık , sapma , saptırma⁴⁴ ; azap, işkence , ateşe atma⁴⁵ ; düşman saldırısı⁴⁶ ; Allah'ın kullarına farklı imkanlar vererek birbirlerine karşı niyet ve tutumlarını

⁴⁰ İbn-i Manzur, *Lisânü'l-Arap* , XIII, s.320 ; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, XIV, s.298

⁴¹ İbn-i Manzur, a.g.e., 13/318-319; el-Ezherî, a.e., a.y.

⁴² Bakara , 2/102 ; Tâhâ, 20/40 ,85,90,131

⁴³ Bakara , 2/191,193,217; Nisa ,4/91

⁴⁴ Maide,5/41,49; Saffat,37/162

⁴⁵ Ankebut,20/10; Zariyat,51/13,14; Burûc,85/10

⁴⁶ Nisa,4/101

ortaya çıkarması⁴⁷ ; günah⁴⁸ ; şeytanın hile ve tuzağı⁴⁹ ; şeytanın zayıf ruhlu insanlara aşladığı batıl inanç ve kuruntu⁵⁰ ; nifak⁵¹ ve delilik⁵² .

Fitne kavramının ifade ettiği deneme ve sınamanın çeşitli şekillerine Kur'an'da işaret edilmiştir. Fitne Allah tarafından kullarına yöneltilen bir imtihan olabilir . Allah insanların iman ve ahlaktaki samimiyetlerini kanıtlamaları için bir imtihan olmak üzere onları hayır ve şerle de deneyip sınar.⁵³ İnsanlar dünya hayatının geçici güzellikleriyle imtihan edilirler.⁵⁴ Mal ve evlat birer imtihan vasıtasıdır.⁵⁵ Bol rızık veya genel olarak bir nimet de fitnedir.⁵⁶ Buna karşılık insanlar kederle⁵⁷ , çeşitli belalarla da⁵⁸ imtihan edilirler.⁵⁹

Fitne insanların karşılıklı münasebetleri için de söz konusu olabilir. İnkarcıların Müslümanlara karşı olumsuz tavırları Müslümanlar için bir fitnedir ; zira böylece onların sabırları ve İslama bağlılıkları denemeden geçirilmiş olur.⁶⁰ Öte yandan Müslümanların maruz kalacakları herhangi bir sıkıntı da kafirlerin bundan yanlış sonuçlar çıkarmasına yol açan bir fitne olabilir. Nitekim müfessirler ; “Rabbimiz! Bizi inkar edenler için bir fitne konusu yapma⁶¹ mealindeki ayeti ,

⁴⁷ Enam,6/53 ; Furkan,25/20

⁴⁸ Tevbe, 9/49

⁴⁹ Araf,7/27

⁵⁰ Hac,22/53

⁵¹ Hadid,57/14

⁵² Kalem,68/6 ; *TDV İslam Ansiklopedisi*, İst.,1996,XIII,s.156

⁵³ Enbiya,21/35

⁵⁴ Taha,20/131

⁵⁵ Enfal,8/28 ; Teğabun,64/15

⁵⁶ Zümer,39/49 ; Cin ,72/17

⁵⁷ Taha,20/40

⁵⁸ Tevbe ,9/126; Hac , 22/11

⁵⁹ *TDVİA*,XIII,s.156

⁶⁰ Furkan,25/20

⁶¹ Mümtehine,60/5

“Bizi onların eliyle veya başka bir şekilde eza ve cefaya uğratma ; aksi halde inkarcılar bizim hakkımızda “eğer bunlar doğru yolda olsalardı böyle sıkıntılara maruz kalmazlardı” diyerek yanlış düşüncelere kapılırlar” tarzında açıklamışlardır.⁶²

Kur’an’a göre insan inkarcılık , münafıklık gibi yanlış inançları veya kötü davranışları sebebiyle kendi kendisinin de bir fitnesi olabilir.⁶³ Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de şeytanın hile ve tuzağı⁶⁴ , şeytandan gelen batıl inanç ve kuruntu⁶⁵ , Firavun’un Musa’nın dinine girmelerini önlemek için kavmine işkence etmesi⁶⁶ , düşmanın Müslümanlara saldırarak onları öldürmesi veya esir alması⁶⁷ , Yahudilerin Hz.Peygamberi Allah’a kulluktan uzaklaştırıp kendi isteklerine boyun eğdirmeye kalkışmaları⁶⁸ gibi olaylar fitne kelimesiyle ifade edilmiştir.⁶⁹

Kalplerinde eğrilik bulunanların Kur’an’daki müteşabih ayetleri dillerine dolmalarının hedefi fitne çıkarmak⁷⁰ , yani inananların zihninde şüphe ve tereddütler meydana getirmektedir. Kur’an’da “Ashab’ul Uhdut” diye anılan müminler de inkarcılar tarafından ateşe atılmak suretiyle işkenceye tabi tutulmuş ve fitneye maruz bırakılmıştır.⁷¹

⁶² TDVİA,XIII,s.156

⁶³ Hadid,57/14

⁶⁴ A’raf,7/27

⁶⁵ Hacc,22/53

⁶⁶ Yunus,10/83

⁶⁷ Nisa,4/101

⁶⁸ Maide,5/49

⁶⁹ TDVİA,XIII,s.157

⁷⁰ Al-i İmran,3/7

⁷¹ Burûc,85/10 ; TDVİA,XIII,s157

Kur'an , fitneyi bir tekamül aracı olarak göstermekte ve insanlığın fitne ile sürekli denemeye maruz bırakıldığını belirtmektedir. Ankebut suresi 2 ve 3 fitne konusunun ana ilkelerinden birini şöyle koymaktadır: “ İnsanlar “inandık” demeleriyle bırakılacaklarını , hiçbir fitne ile imtihana çekilmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun ki , biz senin muhataplarından öncekileri de fitne yoluyla denemiştik. Bunun böyle olmasının sebebi şudur ; Allah gerçeğin peşinde olanları da kesinlikle bilecektir , yalancıları da kesinlikle bilecektir.” Fitne , insan tekamülünde karma bir imtihan ve ıstırap yoludur ki , hem nimetten zuhur eder hem perişanlık ve zahmetten . Hayat bir anlamda bir fitneler serisidir ki , insanın iç kuvvetlerini geliştiren ve onun bakışlarını keskinleştiren bir eğitici gibi karşısına dikilir ve realitenin yeni boyutlarını kavramasında onun yürüyüşünü hızlandırmak için vücuduna sürekli diken batırır.⁷²

Bazı ayetlerde müşriklerin Müslümanları dinlerinden vazgeçirmek ve onları tekrar putperestliğe döndürmek amacıyla giriştikleri yıkıcı faaliyetler , münafıkların farklı metodlarla da olsa aynı yöndeki girişimleri⁷³ fitne kavramıyla ifade edilmiştir. Bizzat Rasul-i Ekrem (s.a.v) bile Mekke’de iken bu amacı taşıyan bir fitneye maruz bırakılmak istenmiştir.⁷⁴ Mekke döneminde yoğun baskılarla uygulanan bu fitne faaliyetleri hicretten sonra da bilhassa Medine dışındaki Müslüman kabilelere yönelik olarak sürdürülmüş bunlardan bir kısmının putperestliğe dönmesine sebep olunmuştur.⁷⁵

⁷² Öztürk Prof.Dr.Yaşar Nuri , *Kur'an'ın Temel Kavramları* , Yeni Boyut Yay., İst.,1995,s.133-134

⁷³ Tevbe,9/47-48

⁷⁴ İsrâ,17/73

⁷⁵ Nisa,4/91; *TDVİA*,XIII,s.157

Medine döneminde nazil olan bazı ayetlerde “Fitne öldürmekten daha şiddetli bir suçtur.”⁷⁶ ; “Fitne öldürmekten daha büyük bir suçtur.”⁷⁷ şeklindeki açıklamalarla inkarcılar tarafından Müslümanların inançlarına yöneltilen fitnenin taşıdığı tehlikenin büyüklüğü vurgulanmış , dış düşmanın gerçekleştirmeyi umduğu küfür ve şirk hakimiyetine karşı silahlı mücadeleye girişilerek fitnenin bertaraf edilmesi ve Allah’ın dininin hakim kılınması müşterek bir ideal olarak ortaya konmuş , bu suretle fitne kavramı ferdi sıkıntı veya buhrana işaret eden eski konumundan bir iman ve zihniyet savaşının sebebi şeklindeki yeni bir konuma kaydırılmıştır.⁷⁸

Fitnenin sözlük anlamları ve Kur’an’daki kullanımlarının hiçbirinde onun daha sonra kazanacağı “dini ve siyasi sebeplerle ortaya çıkan sosyal kargaşa , anarşi , iç savaş” şeklinde bir mana bulunmamaktadır. Önde gelen müfessirler fitneye dair herhangi bir ayete açık olarak böyle bir açıklama getirmiş değillerdir.⁷⁹

C) HAYIR VE ŞER KELİMELERİNİN ANLAMLARI

Hayır ve şer Kur’an’da en çok zikredilen kavramlardan birisidir. 176 yerde hayırdan bahsedilmektedir. Çekim ve müştakları ile birlikte bu sayı 200’ü geçmektedir. 25 kadar ayette de şer kelimesi geçmektedir. Bazı dinlerin ve

⁷⁶ Bakara,2/191

⁷⁷ Bakara,2/217

⁷⁸ Bakara,2/191,193

⁷⁹ TDVİA,XIII,s.157

felsefecilerin aksine Kur'an şerri bir vakıa olarak kabul eder. Bu başlık da hayır ve şer kavramlarının lügat ve ıstılah anlamlarını tesbit etmeye çalışacağız.

1. Hayır Kelimesinin Anlamları

حیر sülasi fiilinin mastarı olan “hayır” kelimesinin lügatlarda birçok kalıpta değişik anlamlara geldiğini görüyoruz. Hayır Arapça bir kelime olup şer mukabilidir. Halkın mutlaka rağbet ve muhabbet eylediği nesne ,akıl, ilim ve mal gibi cemal olan ve maksada uyan ; Türkçe’de iyilik , iyi iş , fayda , menfaat , başa çıkma , muvaffakiyet ve benzeri manalara gelmektedir.⁸⁰ Bazı dilciler hayır kelimesinin şeddesiz olarak kullanıldığında fiziki güzellik , şeddeli olarak kullanıldığında ise dini ve yaşantı durumunun iyiliğini ifade ettiğini belirtiyorlar. Ama şeddeli veya şeddesiz olarak kullanılmasının manaya zarar vermediğini söyleyenler de vardır.⁸¹ Hayır kelimesinin çoğulu olan “ahyar” iki ayette⁸² bazı peygamberler hakkında övgü sıfatı olarak yer almaktadır. Aynı kökten “hayre” (aslı hayyire) kelimesinin çoğulu olan “hayrat” bir ayette⁸³ hisan ile birlikte “iyi ve güzel kadınlar” anlamında kullanılırken dokuz ayette din ve dünya için faydalı bütün işleri kapsayan bir konumda geçmektedir.⁸⁴ Buna göre “الخيرة من النساء” ibaresi ; soylu , insanların yanında şerefli, yüzü güzel , doğurduğunda soylu çocuklar doğuran kadın

⁸⁰ Çakı, Namık, *Büyük Felsefe Lüğatı*, Cumhuriyet Mat., İst.,1954,I,s.292

⁸¹ ez-Zebidi,*Tacu'l-Arûs*,II.s.194

⁸² Sad,38/47-48

⁸³ Rahman55/70

⁸⁴ *TDVİA*,İst.,1998,XVII,s.44

anlamına gelir.⁸⁵ “الخير” cömertlik , asalet ve saygınlık anlamlarına gelmektedir.⁸⁶ “

الخيار من الناس والمال” ibaresinden taze, güzel , temiz insan ve mal anlaşılır.⁸⁷

Bu kelimenin fiil olarak kullanıldığında aldığı birkaç mana da şöyledir;

“خار خيرا” bir hayır sahibi olmak ; “خار الرجل على غيره غيرا” adamı bir başkasına tercih etti, üstün tuttu ; “خار الشيء” o şeyi seçerek aldı.⁸⁸

Hayır kelimesi ile ilgili olarak buraya kadar alıntılardan çıkaracağımız birkaç sonuç vardır: Hayır kelimesinin temel anlamının seçmek ve tercih etmek ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Bir şeyi tercih etmek anlamındaki “ihtiyar” ile yapılan akitlerde muhayyerliği ifade eden “Hiyarü’ş-Şart” “Hiyarü’r-Rü’ye” gibi ibareler de aynı kökten gelmektedir.⁸⁹

O halde diyebiliriz ki beğenilen , seçilen ,tercih edilen iyi huyluluk ,güzellik , atılganlık , soyluluk gibi iyi ve güzel görülen şeyleri ifade etmek için hayır kelimesi ve bu kelimedenden türetilen diğer kelimeler kullanılmaktadır. Zebidi hayır kelimesini herkes tarafından bilinen iyilik anlamına gelebilecek “maruf” kelimesiyle açıkladıktan sonra yine bu anlama uygun olarak hayrı , “ akıl ve adalet gibi herkesin arzuladığı şey”⁹⁰ olarak tarif etmektedir. Tabi ki burada şu soru sorulabilir: Acaba her arzu edilen veya bizce iyi görülen şey hayır mıdır? Bu konu hayrı ikiye ayırmak

⁸⁵ İbn-i Manzur, *Lisanü'l-Arap*, II, s.264

⁸⁶ İbn-i Manzur, a.g.e., s.267

⁸⁷ Firuzabadi, *Kâmûsu'l-Muhît*, s.497

⁸⁸ İbn-i Manzur, a.g.e., II, s.267

⁸⁹ Ez-Zebidi, a.g.e., II, s.276

⁹⁰ ez-Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, II, s.276

suretiyle cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Ragıp Müfredat adlı eserinde şöyle der:
Hayır iki çeşittir.

1.Mutlak Hayır: Her halde ve herkes için arzu edilen şey.

2.Mukayyet Hayır: Birisi için hayır olup da bir başkası için şer olan. Mesela mal Zeyd için hayır olur da Amr için olmayabilir. İsfehani her ne kadar hayrın bu şekilde mutlak ve izafi diye ikiye ayrıldığını zikretse de o hayrı “akıl, adalet, fazilet ve faydalı olan bir şey gibi herkes tarafından arzu edilendir”⁹¹ şeklinde tarif etmektedir. Bu tarifi ile o asıl hayrın herkes tarafından arzu edilen hayır olduğunu kabul etmektedir ki bu mutlak hayrın tarifi olmaktadır.

Netice itibariyle anlıyoruz ki “hayır” kelimesi hem davranış hem de fiziki güzelliği ifade etmede kullanılan bir sözcüktür. Yani o hem ahlaki değerleri , hem de estetik değerleri ifade etmede kullanılan bir kelimedir. Sözlükte “iyi olmak , iyilik etmek , üstün olmak, üstün kılmak” gibi anlamlara gelen hayır kökünden mastar isim olup “iyi” yahut “iyilik” manasında ve şerrin karşıtı olarak kullanılmıştır. Mal ve servet manasına da gelen hayır , ayrıca “en iyisi, daha iyisi” anlamında ismi tafdildir.⁹²

2.Şer Kelimesinin Anlamları

Şer “hayır”ın zıttıdır. Şer “ شر ” fiilinin mastarıdır. Dilde zulüm , fesat ve kötülük manasınadır. “ Şer” kelimesinin değişik kalıplardaki birkaç anlamı şöyledir;
“ رجل شرير ” çok şerli adam ; “ الشراء شرّة الشباب ” gençlerin hırslı ve ateşliliği ;

⁹¹ İsfehani,*el-Müfredât*, s.231

⁹² *TDVİA*,XVII,s.43

“شَرِيرَ الْبَحْرِ” deniz sahili ; “الشَّرَان ” sulak yerlerde yaşayan Arapların eza dedikleri ve insanın yüzüne ısrarla konan ısırmayan sinek ⁹³. Fiil olarak kullanıldığında da aldığı anlamlardan bazıları da şöyledir; “شَرَرْتُ الثَّوْبَ” elbiseyi güneşe serdim ; “شَارَهُ فُلَانٌ” falanca onu tartakladı ona saldırdı . Buna ilaveten “şer” , sû (kötülük , zulüm , fesat) ; mecazen iblis ,ateşli bir hastalık olan humma ve fakirlik anlamlarına gelmektedir.⁹⁴

Şer Kur'an-ı Kerim'de edna (en aşağı,en değersiz)⁹⁵ , Sû' (kötü ,çirkin)⁹⁶ , seyyie (kötülük , günah)⁹⁷ , İsm (günah)⁹⁸ , durr (zarar)⁹⁹ , fitne (bela,darlık)¹⁰⁰ anlamlarında kullanılmıştır.

Birbirinden farklı gibi görünen bütün bu anlamların bize göre ortak özelliği aşırılık ve ısrar anlamını içermiş olmalarıdır. Bir işi yada bir şeyi ortaya çıkarmak sürekli bir çabayı gerektirir ki bu da ısrar anlamını içerir. Yine kovmak , uzaklaştırmak ve saldırmak eylemlerinde de aşırılık anlamı yatmaktadır. Elbiseyi güneşe sermek suretiyle onu güneşin yakıcı ışığı altına bırakarak kurumasını sağlama işinde de böyle bir mana yatmaktadır. İnsanların yüzüne ısrarla gelen sineğe de aynı kökten türetilen “şurran” adı verilmesi ; deniz kıyısına da “şerirul bahr” denilmesi de kelimedeki aşırılık anlamı açısından dikkat çekicidir. Kötülük , zulüm, fesat gibi kavramlar da bünyesinde aşırılık anlamı taşımaktadır.

⁹³ İbni Manzur,*Lisanü'l-Arap*,IV,s.401

⁹⁴ ez-Zebidi,*Tacu'l-Arûs*,III,s.294

⁹⁵ Bakara,2/61

⁹⁶ Al-i İmran,3/30; Araf,7/188

⁹⁷ Kasas,28/84

⁹⁸ Al-i İmran,3/178

⁹⁹ Enam,6/17; Yunus,10/107

¹⁰⁰ Hac,22/11

Cürcani de şerri ; “ Bir şeyin yaradılışa uygun olmadığını anlatan ibaredir.”¹⁰¹ şeklinde tarif etmektedir ki bu tarifte de böyle bir anlam yatmaktadır. İsfehani hayırda olduğu gibi şerrin de mutlak ve izafi diye ikiye ayrıldığını zikreder.¹⁰² Ancak o şerri “herkes tarafından arzu edilmeyen şey”¹⁰³ olarak tarif etmektedir.

Yukarıda şer kelimesinin temel anlamının ısrar ve aşırılık olduğunu söylemiştik. Burada “Her aşırı olan şer midir?” sorusu gündeme gelmektedir. İsfehani’nin tarifinden hareketle en azından şunu söyleyebiliriz ki aşırılığı herkes tarafından kabul edilen şeyler şerdir.

Kur’an’da 25 kadar şerle ilgili ayet yer almaktadır. Bu ayetlerde ; insanların hayır diye adlandırdıkları şerler , şer diye adlandırdıkları hayırlar olduğu¹⁰⁴ ; Allah’ın lanet ve gazap ettiği içlerinden maymunlar , domuzlar yaptığı kimseler ile şeytana tapanların Allah katında daha şerli olduğu¹⁰⁵; yerde yürüyen canlıların en şerlisinin akletmeyen sağırlar ve dilsizler¹⁰⁶ ve keza kafirler olduğu¹⁰⁷; insana şerrin dokunacağı¹⁰⁸, insanların hayırla olduğu gibi şer ile de imtihan oldukları¹⁰⁹ ; Allah’ın yarattıkları şeylerin bilhassa bunlardan karardığı zaman gecenin , düğümlere üfürerek sihir yapan üfürükçülerin haset ettiği zaman hasetçinin

¹⁰¹ Cürcani, Ali b. Muhammed, *el-Tarifât*, nşr. Daru’l Kütübi’l İlmiye, Beyrut, 1982, s.127

¹⁰² Cürcani, a.g.e., s.231

¹⁰³ Cürcani, a.g.e., s.377

¹⁰⁴ Bakara, 2/261

¹⁰⁵ Maide, 5/60

¹⁰⁶ Enfal, 8/22

¹⁰⁷ Enfal, 8/55

¹⁰⁸ İsra, 17/83

¹⁰⁹ Enbiye, 21/35

şerrinin¹¹⁰ ve sinsi şeytanın şerrinin Rabbe sığınılacak şerler olduğu¹¹¹; insanın şer amelinin cezasını çekeceği¹¹² gibi hususlar yer almaktadır.

¹¹⁰ Felak,113/1-5

¹¹¹ Nas,114/1-6

¹¹² Zilzal,99/8

2.BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE İMTİHAN

A) KUR'AN-I KERİM'DE İMTİHAN KELİMESİNİN İNCELENMESİ

İnsanı bir amaca yönelik olarak yaratan Allah , onu başıboş bırakmamış¹¹³ , ona peygamber¹¹⁴ ve kitap göndererek¹¹⁵ yaratılış amacının Allah'a kulluk¹¹⁶ olduğunu bildirmiştir. Bu sebeple bütün peygamberler , ümmetlerine Allah'a nasıl kulluk yapacaklarını anlatmışlardır. Gönderdiği peygamberler ve ilahi kitaplar vasıtasıyla insanlardan kul olmalarının gereklerini yerine getirmelerini isteyen Allah , dünyada yapacakları kulluğa göre de onlara ahirette karşılık verecektir.¹¹⁷

İnsanların ve cinlerin başka bir şey için değil , yalnızca kulluk için yaratıldığından bahseden ayetle¹¹⁸ esas kastedilen kulluk , ritüel anlamlı davranışlarla sınırlı değildir. Bilakis insanın bir bütün olarak seçtiği hayat tarzının bir niteliğidir.¹¹⁹ Bu hayat tarzı Allah'ın emirlerine karşı saygılı olmak ve yaratılmışlara karşı şefkatli olmak şeklinde özetlenebilecek¹²⁰ tüm davranışları inanç-ahlak ve sorumluluk bilinci ile yerine getirip getirmemekle ilgilidir. Çünkü yaratma hakkı kendisine ait olan Allah , ibadetin de kendisine ait olduğunu

¹¹³ Müminun,23/115; Kıyame,75/36

¹¹⁴ Nisa,4/79

¹¹⁵ Nisa,4/105

¹¹⁶ Zariyat,51/56

¹¹⁷ Al-i İmran,3/145; Hud,11/15;Zümer,39/70;Casiye,45/15,22;Ahkâf,49/19;Zilzal,99/6-8

¹¹⁸ Zariyat,51/57

¹¹⁹ Özsoy Ömer , *Sünnetullah* , Fecr yay., Ank.,1999, s.114

¹²⁰ Razi , *Kebir*,XX.s.398

vurgulamak suretiyle bu hakkı hiçbir varlıkla paylaşmak istememektedir.¹²¹ Zira kişisel arzuları ile baş başa kalan insan , kendi davranışlarının kıymetini ve geçerliliğini yanlış değerlendirebilir. Bazen iyi iş yaptıklarını sanıp da bütün gayretleri boşa giden kimseler¹²² olabileceği gibi , yeryüzünde bozgunculuk yaptıkları halde kendilerinin ıslahçı olduklarını iddia edenler de olabilir.¹²³ Zira Allah'ı unutmak¹²⁴ veya O'nu gereği gibi algılayamamak¹²⁵ sonuçta kişiyi kendi objektif arzularına tapmaya¹²⁶ , yaptığı işlerde iyi ile kötünün ölçüsünü kaybetmeye götürür. Bu sebeple insan başboş bırakılacak bir varlık değildir¹²⁷. Bunu bir anlamda insanın kendi mahiyetinden uzaklaşma eğilimi içerisinde bocaladığı zamanlarda gerçek hüviyetini (kulluk bilinci) kazanması için uyarılmasının ne kadar önemli olacağına da bir ifadesi olarak algılamak gerekir.¹²⁸

Bu uyarılmaya sebep de insanın belirli bir ilahi gaye çerçevesinde yaratılmış olmasıdır ki bu ilahi maksat insana bir emanet yüklemektedir. “Biz emaneti göklere , yere ve dağlara arz ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler , bundan endişeye düştüler. İnsan bunu yüklendi . Çünkü o çok zulümkar , çok zalimdir ve çok cahildir.”¹²⁹ Emanet ; teklif veya insana verilen uzuvlar diye anlaşılmıştır.¹³⁰ Allah'ın insan eline verdiği rububiyetinin sıfatlarını ve durumlarını hakkıyla

¹²¹ Ebu'l A'lâ Mevdûdi, *Tefhimu'l Kuran* ,İnsan Yay.,İst.,1986,V.,s.521

¹²² Kehf,15/103-105

¹²³ Bakara,2/11-12

¹²⁴ Haşr,59/19

¹²⁵ Hac,22/74;Zümer,39/67

¹²⁶ Araf,7/176;Kehf,18/28;Furkan,25/43

¹²⁷ Kıyame,75/36

¹²⁸ Keskin Hasan, *Kur'an-ı Kerim'de Fitne Kavramı*,Rağbet Yay.,İst,2003,s165-166

¹²⁹ Ahzab,72

¹³⁰ Razi ,*Kebir*, XXV. s.234-235

tanıtacak işaretlere ve nümûnelere sahip “ene”dir¹³¹ diyenler olmuştur. Aslında hepsini birleştirerek ; emanet ; insanın verilen kabiliyet , akıl ve uzuvları yerinde kullanması babında sırtına yüklenen mükellefiyettir diyebiliriz. Mesela gözün emaneti , harama bakmamak ve ibretle bakmak , kulağın emaneti , onu boş sözden ve kötü konuşmadan korumak ve zikir dinlemektir. Kalbin emaneti ise hakkı gözetmektir.¹³²

Allah teala bu ayette dağların , yerin ve göğün emaneti kabul etmeyişini , temsil tarikıyla , teklifin gerçekten güç olduğunu anlatmak için söylemiştir.¹³³

İnsan bu emaneti yüklendikten sonra gerek dahili gerek harici bazı durumlarla karşılaşacak ya emanete riayet edecek yada hıyanet edecek. Bizzat ona yükleyen Cenab-ı Allah onu bu hususta deneyecek , imtihan edecektir. Allah’ın beyan buyurduğu gibi “ Her canlı ölümü tadıcıdır. Ecirleriniz yaptıklarınızın karşılıkları , muhakkak kıyamet günü , tastamam verilecek . Kim o ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulursa , artık o muhakkak muradına ermiş olur. Dünya hayatı aldanma metaından başka bir şey değildir.”¹³⁴ “ Bu dünya hayatı ancak fani bir eğlencedir , ahiret ise , o asıl durulacak yurdun kendisidir.”¹³⁵

İşte yukarıdaki ayetlerde anlatılan dünya hayatı ; insanın sonsuz ahiret yurduna ulaşmak için denendiği yerdir. İnsan yeryüzünde bulunduğu sürece ahirete yönelik

¹³¹ Nursi,Said, *Sözler*,Yeni Asya Neşriyat, İst.,1998 ,s.

¹³² Cebeci Lütfullah,*Kuran’da Şer Problemi* ,Akçağ Yay. , Ankara,1985, s.127

¹³³ Razi , *Kebir*,XXV,s.234

¹³⁴ Al-i İmran, 3/185

¹³⁵ Mümin,39 ; Cebeci , a.g.e.,s.128

bir sınav yaşamakta ve bu konuda gösterdiği çabayla denenmektedir. Hayat gerçekte Allah'ın bizleri sınamak ve eğitmek için yarattığı geçici bir süredir. İnsan bu süre boyunca düşünmek , böylece Rabbini tanımak , O'nun hükümlerine uymak ve O'nun rızasını aramakla sorumludur. Bunun yanında da bu imtihan hayatı boyunca başına gelen her şeye en güzeliyle karşılık vermek , sabretmek ve güzel ahlak göstermekle yükümlüdür.

1. Ölüm ve Hayatın Olması Denenmek-İmtihan İçindir

“ O hanginizin daha güzel iş yapacağınızı denemek için , ölümü ve hayatı yarattı. O üstündür , bağışlayandır.”¹³⁶

İnsanı kendisine kulluk etmesi için yaratan Allah , insanı hayat-ölüm çizgisi içinde yaratmıştır. Hayat , kendisiyle sıfatlanan varlığı , bilgi ve kudret sahibi yapan bir sıfattır. Ölüm ise bu sıfatın (hayatın) yokluğudur. Ayette dikkati çeken bir nokta hayat ölümden önce olduğu halde ölümden sonra anılmıştır. Bunun sebebi birkaç biçimde izah edilir;

1. Mukatil'e göre ölüm ile nutfе , alâka ve mudga hali ; hayat ile de ruhun üflendiği hal kastedilmiştir.

2. İbn-i Abbas'a göre ölüm ile dünya ömrünün sonu , hayat ile de canlılık yurdu olan ahiret hayatı kastedilmiştir.

3. Ahirette ölümün , bir koç şeklinde getirilip kesileceğini , ondan sonra bir daha ölüm olmayacağını bildiren bir hadis vardır. Bundan anlaşılıyor ki ölüm bu

¹³⁶ Mülk,67/2

dünyaya mahsustur. Hayat zamanı olan ahiret süreklidir. Ölüm zamanı olan dünya , hayat zamanı olan ahiretten önce olduğu için ölüm , hayattan önce anılmıştır.

4. İnsanı ahiret işlerine sevk eden en güçlü etken ölümdür. Ölümü daima göz önünde bulunduran kimse , ahiret işlerini dünyaya tercih eder. İnsanı asıl amacına daha çok sevk ettiği için ölüm , hayattan önce anılmıştır.

5. Şeyh Tantâvi , ayette , bu söylenenlerden daha önemli , bilimsel bir incelik görmektedir. Üreme ile çoğalan canlıların hayata başlama safhalarında ölüm , hayattan öncedir. Ölüm olmasa , şu yeryüzündeki düzenli hayat da olmaz. Hayattan önce gelen ölümdür ki , canlıların üremesinde dengeyi sağlamaktadır.¹³⁷

Allah hayatın temel taşı olan sperm ve yumurtaları pek çok yaratmıştır. Bu çokluk olmasa , canlı türlerinden herhangi birinin nesli devam edemez. Ama atılan tohum ve yumurtaların hepsi üremiş olsa , o zaman da dünya yaşanacak ortam olmaktan çıkar. İşte ilahi kudret , her canlı türünde atılan bu tohumlardan birçoğunu öldürür , bunlardan sadece biri yumurtalığı aşılama imkanını bulur. Demek ki mesela insanda , spermin yumurtayı aşılmasıyla başlayacak bir hayattan önce, yumurtacığı aşılama üzere seferber olan milyonlarca sperm ölmektedir. Hayatın başlama aşamasında ölüm hayattan önce görülmektedir. Bundan dolayı öüm , hayattan önce anılmıştır. Ölümler , yaşayanlar için büyük bir nimettir. Çünkü ancak bu ölümler sayesinde dünya yaşanacak durumda kalabilmektedir. Birkaç örnekle bunu anlatalım;

1. Savrulan her bitki tohumu , eğer bir çiçeği aşılıyıp bir bitki olsa , yeryüzü bu kadar bitkiyi alamaz.

¹³⁷ Ateş Süleymen , *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefisiri* , Yeni Ufuklar Neş.,IX,s.526,527

2. Balıkların bıraktığı her yumurtadan balık çıksa , güzelim deniz , balıklardan ibaret bir katı cisim oluverirdi.

3. Sinek , sivrisinek ve öteki haşereler , birçok nedenlerle ölmeyip de hayatlarını sürdürseler , bütün yeryüzü haşerelerle dolar . Beş altı kez yumurtlayan bir sinek , her yumurtlamada da 120-150 yumurta bırakır. Bu yumurtaların hepsi yaşayabilse , artık yeryüzünde başka canlıya değil , sineklerin kendisine dahi yer kalmaz.

4. Mikrop dediğimiz tek hücreliler eğer sadece beş gün ölmeden üremelerine devam etse , yeryüzü mikroplarla dolar.

Görüldüğü üzere ilahi nizam , yeryüzünde yaşamak için , hayattan önce ölümü gerekli kılmıştır. Ve birçok ölüm , yeni bir hayattan önce gelmektedir. Bundan dolayı , yeni bir hayat olmak üzere yola koyulan birçok canlı tohumu , ölür de ancak bir tohum hayat olma imkanı bulur. Üreyen canlıların da hepsi yaşayamaz. Daha yavru iken şartları , onların birçoğunu öldürür ki dünyada sadece ilahi iradenin ve yasaların öngördüğü kadar canlı yaşasın. Yaşamak için ölüm gereklidir. İlahi irade ve yasanın gereği olarak da hayattan önce ölüm vardır. İşte bundan dolayı ayette ölüm , hayattan önce anılmış , Allah'ın yeryüzü canlılarının en mükemmeli olan insanları denemek üzere ölümü ve hayatı yarattığı belirtilmiştir.¹³⁸

Ölüm ve hayatı Allah'ın yarattığı gerçeği bu ayetle insanın düşüncesine yerleştiriliyor ve bunların gerisindeki amaç ve imtihan olgusuna karşı uyanık olmalarını sağlıyor. Çünkü ölüm ve hayat meselesi plansız ve programsız tesadüfen meydana gelmiş değildir. Aynı şekilde amaçsız boş bir olgu da değildir. Ölüm ve

¹³⁸ Ateş ,*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, s.527,528

hayat , Yüce Allah'ın bilgisi kapsamında bulunan insanların yeryüzündeki davranışlarının ortaya çıkması , böylece insanların yaptıkları amellere göre karşılık almaları amacına dönük bir sınav aracıdır ; “Hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için.” Bu gerçeğin insanın vicdanında yer etmesi , onun sürekli uyanık , sakınan , günah işlemekten çekinen , gerek gizli niyetlerde gerekse görünür amellerde büyük küçük her şeye karşı bilincini koruyan bir insan olmasını sağlar. Gafil olmasına veya oyun ve eğlenceye dalmasına izin vermez. Aynı şekilde onun kendine güvenip de hiçbir sorumluluk duymadan , rahat davranmasına da müsaade etmez. Kalp uyanık olduğu , bu dünyaya sınanma ve denenme için gönderildiğinin bilincine varıp kötülüklerden sakındığı , korunduğu zaman ; Allah'ın bağışlamasına ve rahmetine güvenebilir , onun himayesinde rahata kavuşabilir. ¹³⁹

İslamın kalplere yerleştirmek üzere tasvir ettiği gerçeğe göre Yüce Allah insanları rahmetinden kovmaz , onlara sıkıntı vermez ve onları azaba çarptırmak istemez. Tersine varoluşlarının amacının farkında olmalarını ister . Özleri itibariyle sahip buldukları gerçeğin düzeyine yaraşır davranışlarda bulunmalarını ; Yüce Allah'ın bu varlık içinde kendi ruhundan üfleyerek dolayısıyla yarattığı birçok canlıdan üstün kılarak kendilerine bahsettiği onuru tamamlamalarını ister. Eğer bunu gerçekleştirirlerse , engin bir rahmete , büyük bir yardıma , geniş bir hoşgörüye ve birçok günahın bağışlanması durumu ile karşılaşacaklardır. ¹⁴⁰

İnsan yaratılışı itibariyle de imtihana uygun yaratılmıştır. Hayata gelirkenki özellikleri bu hayattaki imtihan için uygundur ki bunu şu ayette görmekteyiz; “ Biz

¹³⁹ Kutup,Seyyid, *Fi zilali-l Kuran*, Çağrı Yay.,İst.,1989, X. s.86,87

¹⁴⁰ Kutup ,a.g.e., s.86

insanı katışık bir nutfeden yarattık . İmtihan etmek için onu işiten ve gören kıldık.”¹⁴¹

Allah teala anılmaya değer hiçbir şey değil iken , küçük ve zayıf bir varlık olduğu halde insana varlık ihsan ettiğini haber vererek buyuruyor ki; “İnsanın üzerinden dehrden bir zaman geçmiştir ki o , henüz anılmaya değer bir şey bile değildi.” Ve ardından da bunun sebebini açıklayarak diyor ki ; “Doğrusu biz insanı katışık bir damla sudan yaratmışızdır.” Karışık , katışık ve iç içe girmiş , bir kısmı bir kısmına karışmış sudan.¹⁴²

Yani karışık bir nutfeden kasıt insanın hem erkek hem de dişi nutfelerden müstakil değil de bu ikisinin bir araya gelmesinden sonra oluşan bir terkipten vücuda gelmesidir.¹⁴³

"نبتلية" kelimesine “لنبتليه” manası verilmiştir. Yani biz insanı karışık bir nutfeden , halden hale geçirerek yarattık ki onu imtihan edelim , başıboş bırakmayalım demektir. Allah insanı , hareketlerinden sorumlu tutmak için bu kadar uzun aşamalardan , süzmelerden geçirerek , temizleyerek , seçerek yaratmış ; ona görme , işitme duyuları , akıl gücü , seçme yeteneği vermiştir. Bütün bunlar boş yere değildir. Onu bir amaca yöneltmek ,burada bir takım sorumluluklarla imtihan edip

¹⁴¹ İnsan,76/2

¹⁴² İbn-i Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yay., İst., 1989, XIV. s8208

¹⁴³ Mevdudi, Tefhim'ul Kuran, X.s.507

daha yüksek bir yaşama ulaştırmaktır.¹⁴⁴ Yani Allah insanı karışım nitelikli sıvı damlasından yaratırken iş olsun diye , boşuna yada rastgele yaratmamıştır.¹⁴⁵

Bu dünyada insanın bir değeri vardır. Bir imtihan gayesiyle burada bulunmaktadır. O , oluş gayeleri bu dünyada tamamlanan ve sonunda da yok olan bitkiler ve hayvanlar gibi değildir. Ayrıca kimi rahiplerin zannettiği gibi insan için bir azap yeri de değildir. Öte yandan yaptıklarının hemen karşılığını göreceği , tenasühçülerin inandığı gibi bir ceza yeri de değildir. Ne maddecilerin inandığı gibi bir eğlence ve ne de Marksçı ve Darwinci düşüncelerin ileri sürdüğü gibi bir harp meydanıdır. Aslında bu dünya insan için bir imtihan yeridir. Ömür dediğimiz şey de bu imtihanın süresidir. Dünyadaki insana çeşitli güçler ve yeteneklerin yanında ayrıca bazı şeyler de tasarrufuna verilmiştir. Bunları kullanmak ve diğer insanlarla ilişkide hep bir imtihanın bölümleridir. Bu imtihan ömrün sonuna kadar , son nefes çıkıncaya kadar sürer. Neticesi ise burada değil ahirettedir. Bütün imtihanlardan aldıkları sonuçlar değerlendirilecek belirlenecek ve başarılı mı olmuş yoksa başarısız mı olmuş ilan edilecektir. Bu imtihani kazanmak veya kaybetmek bu dünyada kendini ne zannettiği ve nasıl çalıştığı ve hangi imtihanda ne yaptığına bağlıdır. Eğer kendini yaratıcısız yada bir sürü tanrının kölesi zannetmiş ve karşı karşıya olduğu imtihanlardan da , onu yaratana karşı yapmış olduklarından ahirette bir hesap vermeyecekmiş gibi bir tavır almışsa bu durumda onun bütün imtihanlarda yaptıkları da yanlış olacaktır. Eğer tek bir Allah'ın kulu olduğuna inanmış ve her

¹⁴⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, X.s.240

¹⁴⁵ Es-Sabunî , Muhammed Ali , *Safvetü't-Tefasir*, Ensar Neş., İst., 1990, X.s.301

işini Allah'ın rızasına göre yapmış ve ahirette hesap vereceği inancı içerisinde çalışmışsa o zaman o imtihanını kazanmış demektir.¹⁴⁶

Ayrıca ayette (76/2) geçen “ biz onu işitir ve görür kıldık” dan doğru olarak kastedilen “biz onu aklı başında biri yaptık”dır. Mealde asla sadık kalarak “semi”yi dinleyen , “basir”i de gören anlamında lafzî tercümelerini verdik. Fakat Arapça bilen herkes anlar ki mesela hayvan için bu iki sıfat kullanılmaz . Halbuki onlarda duymakta ve görmektedirler. O halde burada kullanılan duyma ve görme fiili işte bu salt hayvansal düzeyde olan değildir. Bilakis bundan maksat , insanın bilgi elde etme ve o bilgidен sonuç çıkarabilme yeteneğidir. “Görme” ve “işitme” insanın bilgiyi elde etme vasıtalarındandır. Belki de insan için en büyük vasita bu ikisidir. Dolayısıyla burada yalnızca bunlar anılmakla yetinilmiştir. Asıl maksat insanın sahip olduğu ve onlar vasıtasıyla bilgi elde ettiği bütün melekeleridir. Üstelik insanın sahip olduğu hisler ile hayvanlar aleminin sahip olduğu hisler mahiyet itibariyle ayrıdır. Çünkü insanın her hissi arkasından elde ettiği malumatı düzene koyup onlardan bir çıkarım elde eden ve sonra buna göre bir kavramlaştırmaya giden , düşünen bir beyni vardır. İnsan buna göre hayatında bir davranış ortaya koyar. Bu yüzden burada insanın imtihan için yaratıldığı anıldıktan hemen sonra “gören” ve “işiten” yapıldığı vurgulanmaktadır. Yani Allah (c.c.) onlara ilim ve akıl vermiş ki onları imtihana tabi tutabilsin. Açıktır ki eğer buradaki gaye bu olmayıp “gören” ve “işiten” yapmanın anlamı sadece bu duyular olsaydı , o zaman kör ve

¹⁴⁶ Mevdudi ,*Tefhimu'l Kur'an*,X.s.507

sağır bir kimse bilgi-akıldan mutlak mahrum olmadıkça bu imtihandan istisna tutulmayacaktı.¹⁴⁷

Allah insana verdiği bu özelliklerle birlikte onu yol seçme gücü ile de donatmıştır. Önce ona başarıya erdiren yolu göstermiş sonra seçme yetkisini kendisine bırakmıştır. İsterse kendine gösterilen düz yolda gider , dilerse bu yoldan saparak Allah'a erdirmeyen yollar peşinde şaşkın şaşkın taban teper. “Biz ona yolu gösterdik. Artık ister şükreder, isterse nankör olur.”¹⁴⁸

2. Denenmeden Bırakılıvermek Yoktur

“ Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?”¹⁴⁹ yeryüzünde halife olarak yaratılan insan başıboş bırakılmamıştır. Eğer başıboş bırakıldığını düşünüyorsa yanılmış demektir. Ayette سدی kelimesi geçer ki Arap dilinde “İblus-Suddi” ; ağzına ne gelirse yiyen ve başıboş gezen yularsız deve demektir. Ayetin manası da bununla bağlantılı olarak insan tıpkı bir yularsız deve gibi kendini sahipsiz ve başıboş zannetmektedir. Sanki onu yaratan onu yeryüzünde sahipsiz ve başıboş bırakmış . Ona hiçbir mükellefiyet yüklememiş , her şey ona serbest bırakılmış ve bir zaman sonra ondan yaptığının hesabı da sorulmayacak zannediyor. Ölümünden sonra bir hayatın gerekli olduğu soru şeklinde sorulmaktadır. Yani “Sen gerçekten kendini bir hayvan gibi zannediyorsun? Hayvan ile senin aranda fark olduğunu görmez misin? Onların bir iradesi yokken size irade verilmiştir. Onların amellerinde

¹⁴⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, X.s.508

¹⁴⁸ İnsan, 76/3; Sabûni, *Safvetü't Tefasir*, VII.s.301

¹⁴⁹ Kıyame, 75/36

iyi ve kötü kavramı yoktur. Senin fiillerinde ise iyinin ve kötünün tartılması vardır. Bu yüzden nasıl olur kendinizi tıpkı hayvanlar gibi sorumluluk yüklenmemiş ve yaptıklarından sorgu suale çekilmeyecek zannedersiniz? Hayvanlar sadece yaratılışlarına uygun olarak hayat sürdüklerinden onların yeniden diriltilmemeleri akla uygundur. Çünkü bunlar kendi akıllarıyla herhangi bir felsefe oluşturmuş yada yeni bir din uydurmuş değillerdir. Ne kendilerini yaratandan başkasını mabud olarak almışlar ve ne de kendileri mabudluk taslamışlardır. Kendilerinden sonra gelecek nesillere kadar uzanacak ve karşılığında da ceza yada mükafat görecekları , bir iyi veya kötü sünnet de başlatmış değillerdir. O halde bunların öldükten sonra yok olmalarına bir anlam verebiliriz. Çünkü onlar yaptıkları amellerden sorumlu değillerdir ve dolayısıyla tekrar diriltilerek onlara hesap sormaya da gerek yoktur. Ama insana gelince , ölümden sonraki hayattan nasıl kaçabilir? Çünkü ölüncüye kadar yaptığı amellerin iyi veya kötü bir sonucu ve bu sonuçların da etkileri ve dolayısıyla da bunların bir cezası ve mükafatı olması gerekir.¹⁵⁰

Başiboş yaratılmayan insanın sadece iman etmesiyle de her şey bitmiyor. Şöyle ki bir ayette “İnsanlar sadece “iman ettik” demekle bırakılıp imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorlar? Gerçekten biz onlardan öncekileri de imtihan ettik . Allah elbette sözüne sadık olanları da çok iyi bilir.”¹⁵¹ buyrulur. Rivayet olunduğuna göre , bu ayetler müşriklerin eziyetlerinden dehşete kapılan sahabeden bir grup Müslüman hakkında bir başka görüşe göre Ammar hakkında nazil olmuştur. Nuzül sebeplerini gözden geçirmek ayeti daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

¹⁵⁰ Mevdûdi, *Tefhim'ul Kuran*, VI.s.498-499

¹⁵¹ Ankebut,29/2-3

İbn-i Said , Abdullah b. Ubeyd b.Umeyr'den naklediyor; Ammar b.Yasir Allah'ın dininde işkenceye uğradığında onun hakkında “İnsanlar sadece “iman ettik” demekle bırakılıp imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorlar?” ayeti nazil oldu.

İbn-i Ebi Hatim , İbn-i Cerir ve İbnü'l Münir “İnsanlar sadece “iman ettik” demekle bırakılıp imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorlar?” ayeti hakkında Şâbi'den naklediyorlar ki ; bu ayet Mekke'de bulunan , İslam'ı inkar eden bir grup hakkında nazil oldu. Bunlara Resulullah (s.a.v) ashabı Medine'den mektup yazarak hicret etmedikçe sizin İslam'a girmeniz kabul edilmez dediler. Onlar da Medine'ye müteveccihen yola çıktılar. Müşrikler de peşlerini takip edip onları geri çevirdiler. Bu ayet onlar hakkında nazil oldu. Bunun üzerine Medineli Müslümanlar onlara sizin hakkınızda şu şu ayetler nazil oldu diye mektup yazdılar . Mekkeli üslümanlar “Mekke'den çikalım, biri bizi izlerse onunla çarpışırız” dediler ve yola çıktılar. Müşrikler de onları takip ettiler. Mekkeli Müslümanlar onlarla çarpıştılar. Bir kısmı şehit oldu ,bir kısmı ise kurtuldu.

Mukatil diyor ki; bu ayetler Hz.Ömer'in azatlı kölesi Mihca hakkında nazil oldu. Mihca Bedir günü İslam ordusunun verdiği ilk şehit idi . Ona Âmir İbn-il-Hadrâmi'nin oku isabet etmiş ve şehit olmuştu. Peygamberimiz (s.a.v) “Şehitlerin efendisi Mihca'dır. O bu ümmetten cennet kapısına ilk davet edilecek kişidir.” buyurdu. Bunu duyan Mihca'nın ana-babası ve hanımı ağlaşmaya başladılar. Bunun üzerine bu ayetler nazil oldu.¹⁵²

¹⁵² Zuhaylî Vehbe,*Tefsiri'l Münir*, Risale Yay.,İst.,2005, X.s.473-474

Görüyoruz ki “iman etmek”le iş bitmiyor. İnsan bu imanı için farklı denemelerden geçiriliyor. Çünkü iman sırf dille söylenen bir söz değildir. İman kalbe dayanır , yani onun yeri yurdu kalptir. O bakımdan imanın sağlamlığını , çürüklüğünü , kuvvetliliğini ve zayıflığını ibadetlerle de kesin olarak ortaya koyamayız. Ancak ibadet , dua , zikir, iyilik, hakseverlik , erdemlik imanın meyveleri ve içten dışa vuran belirtileridir , fakat kesin kıstasları değildir.¹⁵³

İman bir takım yükümlülükleri olan bir gerçektir. Kendine özgü ağırlıkları bulunan bir emanettir. Sabretmeyi gerektiren bir cihaddır. Katlanılması zorunlu bir çabadır. Bu yüzden insanların “inandık” demeleri yeterli değildir. Sınavdan geçirilmeden , bu sınav esnasında kararlılıklarını ortaya koymadan , bu sınavdan cevherleri arınmış , kalpleri berraklaşmış olarak çıkmadan sırf böyle bir iddiada bulunmakla bırakılmazlar. Tıpkı ateşin altını eriterek , saf altın madeni ile karışımda bulunan diğer değersiz madenleri birbirinden ayırması gibi – sınav anlamına alınan fitne kelimesinin sözlük anlamı , altının eritilerek saflaştırılmasıdır ki bu açıdan kelimenin kendine özgü bir anlamı , bir çağrışımı ve bir işareti vardır. – Aynı şekilde sınavlar da kalpleri şekillendirir.¹⁵⁴

Kuşku yok ki iman Yüce Allah’ın yeryüzündeki emanetidir. Bu emaneti ancak ona layık olanlar , onu taşıyacak güce sahip olanlar , kalplerini tüm diğer duygulardan soyutlayıp , içtenlikle ona özgü kılanlar yüklenebilir. Onu rahata ve konfora , huzur ve güvenliğe , nimet ve aldanmaya tercih edenler bu emaneti taşıyabilirler. Bu emanet , yeryüzü halifeliğidir. İnsanları Allah’ın yoluna sevk etme ,

¹⁵³ Yıldırım ,Celal,*İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri* , Anadolu Yay.,İst.,1987,IX.s.4599

¹⁵⁴ Kutup,*Fi zilali-l Kur’an*,VIII,s.138

Yüce Allah'ın mesajını insanların hayatında gerçekleştirme görevidir. Hiç kuşkusuz bu , onur verici bir emanettir. Ve bu emanet oldukça ağırdır. Bu emanet insanların yerine getirmekle yükümlü oldukları yüce Allah'ın bir emridir. Bu yüzden sınamalara sabredebek şekilde özel yöntemle hareket etmek gerekmektedir.¹⁵⁵

İmtihanda amaç nedir yani bu mihnetli yolda yürümenin ne gibi faydaları söz konusudur. Kişi hem Allah'a iman etsin , hem de o yüzden çetin sınavlar versin , eza ve cefayla karşılaşsın! İmanın mükafatı bu mudur? Her ne kadar çoğumuzun hatırına gelen , bu gibi sorularsa da , asıl hikmet bu değildir.

Zira nimet külfetle orantılıdır; külfetsiz nimetin gerçek değeri bilinmez. Allah'a dosdoğru iman , ebedi saadetin değişmeyen, eskimeyen ve kıymetini kaybetmeyen anahtarıdır. Aynı zamanda insan olmanın , amaca yönelmenin tek yoludur. O halde iman , gerçek anlamıyla pahası biçilmez bir değerdir ve insana verilen en üstün nimettir. O bakımdan külfeti de o nisbette büyük ve ağırdır.¹⁵⁶

Hiç kuşkusuz Allah sınamadan önce kalplerin gerçek durumunu da bilir. Ne var ki sınavdan geçirme, Allah'ın bilgisince bilinen, ancak insan bilgisine gizli olan durumları realite dünyasında gözler önüne serer. Şu halde , insanlar meydana gelen hareketlerinden dolayı hesaba çekilirler. Sırf yüce Allah'ın bildiği , ancak hareket olarak ortaya konmayan durumlarından dolayı değil. Bu bir yandan yüce Allah'ın insanlara yönelik lütfudur. Bir yandan onun adaletinin belirtisidir , diğer yandan da insanların eğitişinde uyguladığı yöntemin bir parçasıdır. Bu eğitim sayesinde

¹⁵⁵ Kutup, *Fi zilali-l Kur'an*, VIII.s.139

¹⁵⁶ Yıldırım, *Asrın Kur'an Tefsiri*, IX.s.4599-4600

insanlar da herhangi bir kimseyi ancak açığa çıkmış ve davranışları ile ortaya konmuş durumlarından dolayı sorumlu tutmayı öğrenmiş olurlar. Çünkü insanın kalbinin gerçek durumunu Allah'dan daha iyi bilmeleri mümkün değildir.¹⁵⁷

Ankebut 29/3'de belirtildiği üzere imtihana tabi olmak ve eziyete uğramak inananlar için yeni bir şey değildir. Bu geçmişte , şu anda ve gelecekte Allah'ın mahlukatı hakkındaki daimi bir sünnetidir. Bunun için Allah onlara teselli vermek üzere şöyle buyurdu; “Doğrusu biz onlardan öncekileri de imtihan ettik.” Yani yemin olsun ki biz geçmiş müminleri hatta geçmiş peygamberleri çok çeşitli zorluk , meşakkat ve sıkıntılarla imtihan ettik . Mesela İbrahim Halilullah (a.s) ateşe atılmıştı. Abid ve zahid Yahya (a.s.) öldürülmüştü. Allah'ın dini uğrunda bir kavim testerelerle doğranmış ama onlar yine de dinlerinden dönmemişlerdir. İsrailoğulları da Firavun ve kavmiyle, Karun'la imtihana tabi tutulmuşlar , kendilerine büyük sıkıntılar isabet etmiştir.¹⁵⁸

Hayat mücadele , meşakkat ve yorgunluk meydanıdır. Sorumluluk artınca sorumlu kimsenin değeri de artmaktadır. Sorumluluk ihmal edilirse sorumlu kimse de ihmal edilir.¹⁵⁹

Mükellef kılmak , yükümlülük vermek değer vermenin delilidir. Bu şahsiyetini ve kişiliğini ispat etmenin işaretidir. İşsiz ve görevsiz geçen hayatın tadı yoktur. Çünkü hayatın lezzeti ve tadı insanın belirli bir hedef ve gaye için

¹⁵⁷ Kutup, *Fi zilali-l Kur'an*, VIII.s.139

¹⁵⁸ Zuhayli, *Tefsirü'l Münir*, X.s.479

¹⁵⁹ Zuhayli, a.g.e., X.s.477

çalışmasıdır. Aksi takdirde bu hayat insanı usanç ve hayrete düşüren lüzumsuz , manasız bir hayat olur.¹⁶⁰

3. İmtihan Konusunda Tasarruf Yalnız Allah'ındır

Kulunu imtihan konusunda da Allah tek olup , bu hususta da O'na kimse ortak olmadığı gibi , bu imtihanın yeri ,zamanı , şekli , zorluğu ve çeşidini tayin konusunda da O'nun ortağı yoktur. İmtihanın ve kulunu denediği sıkıntının çeşidini , yapısını , yerini ve süresini sadece O düzenler. Kulun nerede olursa olsun bu imtihana , sınavın konu ve ayrıntılarına karşı çıkması caiz değildir. Nasıl ki bir öğrenci imtihanın şekli , yeri ,zamanı ve süresi konusunda sınav yapan yetkiliye veya öğretmenine baskı yapamaz , karşı koyamazsa , kulun Rabbine karşı bunları yapması hiç düşünülemez. Müslümana düşen , imtihanın hafif geçmesi ve başarması için Allah'a dua etmesi , başaramayacağı veya ezileceği zor sınavlardan , fitne ve sıkıntılardan , onların şerlerinden Allah'a sığınmasıdır.

B) KUR'AN-I KERİM'DE İMTİHAN KONULARI

Kur'an-ı Kerim penceresinden baktığımızda insanın başıboş bırakılmadığını, imtihana tutulacağını ifade etmiştik. İmtihana tutulan insan acaba nelerle imtihan edilecektir? Bu soru hemen aklımıza gelmektedir. Kur'an-ı incelediğimizde imtihana konu olan şeyleri görmekteyiz. Bunları şöyle sıralayabiliriz;

1. Musibetlerle imtihan

¹⁶⁰ Zuhayli, *Tefsirü'l Müni*,X.s.477

2. Şeriatlerin farklı olmasıyla imtihan
3. Kiminin kiminden üstün olmasıyla imtihan
4. Dünya nimetleriyle imtihan
5. Hayır ve şerle imtihan

1. Musibetlerle İmtihan

“Musibet” ; “savb” kökünden “esâbe” fiilinin ism-i failidir. “Esâbe” ; isabet etmek , ulaşmak , üzerine bela inmek , “savb” ise; inmek , hedefe isabet etmek , üzerine düşmek anlamına gelir.¹⁶¹

“Musibet” ; felaket , ansızın gelen bela , sıkıntı hoşlanılmayan şeylerdir.¹⁶²

İnsan nimetlerle denendiği gibi musibetlerle de denenir. Allah bazen kullarını şükretsiner diye nimetlerle sınarken , bazen de sabretsiner diye sıkıntı verici kötü şeylerle sınanır.¹⁶³ Zira mükellef tutulan insanın nimet-külfet dengesi içerisinde karşılaştığı tabii nimetler kadar felaketler de birer sınama vesilesidir. Buna göre deprem , yangın gibi tabii felaketler ; anarşi ,terör ,savaş, ihtilal , olumlu statülerin değişmesine yol açan durumlar gibi sosyal felaketler ; aklın zarar görmesi , ruhi sarsıntıların yaşanması , çeşitli stres , sıkıntı ve bunalımlara girmek gibi psikolojik olaylar; gündelik hayatta karşılaşılan çeşitli acı ve ıstıraplar ,

¹⁶¹ eş-Şartûni *Akrabu'l-Mevârid fi Fusahi'l-Arabiyyeti ve's-Şevârid*, Beyrut, 1989, I.s.667

¹⁶² eş-Şertûni, a.g.e., I.s.668

¹⁶³ Furkan, 25/20

mahrumiyetler , engellemeler , uğranılan haksızlıklar insanın musibetlerle sınındığının bariz örnekleridir.¹⁶⁴

Allah-u Teala ayetlerde de insanların değişik sıkıntılarla karşı karşıya kalacaklarını belirtmiştir. Şöyle ki; “Acaba sizden öncekilerin başına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelmeksizin kolayca cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine ağır sıkıntılara ve zorluklara uğradılar , öylesine sarsıldılar ki , peygamberleri ile çevresindeki inanmışlar “Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?” dediler. İyi bilin ki , Allah’ın yardımı yakındır.”¹⁶⁵ bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili birkaç görüş vardır. Bunları bilmek ayeti anlamamıza yardımcı olacaktır.

İbn-i Abbas şöyle demiştir; “Hz. Peygamber (s.a.s) Medine’ye geldiğinde , gerek kendisi gerekse onunla birlikte olan muhacirler çok zarara girmişlerdi. Çünkü onlar Mekke’den malsız mülksüz çıkmışlar , evlerini barklarını müşriklerin ellerinde bırakmışlar , bu arada Yahudiler de Hz.Peygamber’e olan düşmanlıklarını açıkca ortaya koymuşlardı. İşte bunun üzerine Allah Teala gerek peygamberimizin , gerekse onunla birlikte olan müslümanların kalplerini serinletmek için bu ayeti indirmiştir. Katâde ve Süddî ise nüzul sebebi olarak şöyle demişlerdir; bu ayet müslümanlara sıkıntı , meşakkat ve kederin isabet ettiği Hendek Savaşı hakkında nail olmuştur. Bu sıkıntılar da , Hak Teala’nın “Kalpleriniz ağızlarınıza gelmişti.”¹⁶⁶ ayetinde beyan ettiği noktaya ulaşmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Keskin,*Fitne Kavramı*,s.175

¹⁶⁵ Bakara,2/214

¹⁶⁶ Ahzab,.../10

¹⁶⁷ Razi,*Kebir*,V.s.72

Bu ayetle birlikte inananlar teselli edilmekte hem de bu konudaki sünnetullah hatırlatılmaktaydı.¹⁶⁸

Müminler çeşitli bela ve musibetlere maruz kalırlar . tıpkı önceki peygamberlerin türlü sıkıntılarla , oldukça ağır üzüntülerle karşı karşıya kaldıkları gibi. Onlar bu hallere kurtuluncaya ve zafere erinceye kadar sabrettiler , sebat gösterdiler. Çünkü cennetlere girmek , Allah'ın rızasına nail olmak cihad etmeyi , sıkıntılara katlanmayı , eziyetlere göğüs germeyi gerektirir. Herhangi bir şekilde darlık göstermeden utanç ve tahammülsüzlük belirtileri ortaya koymadan , hidayet yolundan sapma göstermeden , bununla birlikte de ilahi tekliflerin yükümlülüklerini yerine getirmekle mümkün olur.¹⁶⁹

Önceki peygamberlerin ve ona uyan müminlerin maruz kaldıkları bu durumlar , ibret ve öğüt almak için dosdoğru bir örnektir. Onlar darlık, korku , fakirlik , açlık ve hastalıklara maruz kaldılar ve bu belalar onları o derece rahatsız etti ki , çektikleri acı ve karşı karşıya kaldıkları bu katı durumlar sonucunda peygamber de “Allah'ın yardımı ne zaman?” demek zorunda kaldı. Öyle ki çektikleri sıkıntılardan dolayı sabırları tükenmek üzereydi. Onlara ; şunu biliniz ki muhakkak Allah'ın yardımının gerçekleşmesi , ortaya pek yakındır , cevabı geldi.¹⁷⁰

İşte bütün bunlarda (peygamberlerin tavırlarında ve ilk müslümanların konumlarında) daha sonra gelip de; İslamı yalnızca ibadettir sanıp herhangi bir

¹⁶⁸ Yıldırım,*Asrın Kur'an Tefsiri*,V.s.585

¹⁶⁹ Zuhayli,*Tefsiri'l Münir*,I.s.514

¹⁷⁰ Zuhayli,a.e.,a.y.

sınamadan geçmeyeceklerini veya herhangi bir türden eziyete maruz kalmayacaklarını , türlü musibet ve sıkıntılarla karşılaşmayacaklarını zannedenler için ibretler vardır. Onların böyle zanları , hidayet ehlini sınama hususundaki Allah'ın sünnetini bilmeyişlerindedir. Bu ibtila (deneme) ise hak ve iman üzere sebat güçlerini , Allah'a davetin gerektirdiği zorluk ve sıkıntılara katlanma güçlerini belirlemek içindir.¹⁷¹

Yine başka bir ayette de “ Andolsun ki mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan olunacaksınız. Sizden evvel kendilerine kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan birçok eziyet duyacaksınız. Eğer sabreder ve ittika ederseniz , işte bu , azmedilmesi gereken işlerdendir.”¹⁷² buyrulmaktadır. Bu ayetteki “ لتبلون ” kelimesi “ لتحبرن ” “imtihan olunacak ,deneneceksiniz” manasındadır. Halbuki Allah hakkında “deneme” fiilinin kullanılmayacağı herkesin malumudur. Çünkü deneme , iyinin kötüden ayırt edilip bilinmesi için , bilgi edinme gayesiyle yapılır. Fakat bu kelimenin Hak Teala hakkında kullanılışı “ O, kuluna , denenen ve imtihan edilen kimseye yapılan muamele gibi bir muamele yapar.”¹⁷³ manasındadır.

Alimler bu denemenin ne ile olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları , “Bundan murad , o müslümanların başına gelen zorluk , fakirlik , kafirler eliyle gelen ölüm , yaralama ve bozgundur. Yine onlar , cihadda sabra yapışmaları emri ile de denemişlerdir.” demişlerdir. Hasan el-Basrî ise bundan maksadın namaz , zekat ve cihad gibi bedenî ve malî olan , meşakkatli ve güç mükellefiyetler olduğunu

¹⁷¹ Zuhayli, *Tefsirü'l Münir*, I.s.514

¹⁷² Al-i İmran,3/186

¹⁷³ Razi,*Kebîr*,VII.s.256

söylemiştir. Kâdi , “ifadenin zahiri , her iki hususa da muhtemeldir. Binâenaleyh ayeti her iki manada birden anlamak imkansız değildir” demiştir.¹⁷⁴

Kuran, ferdi ve toplumu dar açıdan kurtarıp onlara geniş ufuklar açar. Yakın ve önemsiz amaç ve hedefe takılıp kalanları çekip alır, yüce ve sonsuzluk vadeden hedef ve amaçlara yöneltir. Zira mal ve can gibi iki faniye gönül verip hayattan maksadın bu ikisine kavuşmak ve devam ettirmek olduğunu sanan bir kafa ve kalbin büyük davaları , insanlığın selametiyle ilgili meseleleri düşünüp anlaması çok zordur. Hani küçük ve önemsiz işlerle uğraşanların büyük işlere yüz çevirmesini görmek adeta mümkün değildir. Yeryüzünde en üstün bir hizmeti yüklenen , Allah’ın halifesi olma payesine layık görülen insan bu doğrultuda hareket ettiği , diğer bir deyimle bu iman bilinciyle hayatın anlam ve amacını düşünebildiği ölçüde muhteremdir , huzurludur , başarılıdır. Mal ve cana gelen felaket , noksanlık ve musibete , çoktan hazır bulunduğu için de üzgün değildir. Allah’a uzanan yolda , bu tür engel ve dikenlerin varlığını bildiği için katlanır ; sonucun selamete noktalanacağına yürekten inanır.¹⁷⁵

Musibetler , gaflette olan insanın uyanmasına vesile olur. Bunun için , “Bir musibet bin nasihatten evlâdır.” denmiştir.

2. Şeriatlerin Farklı Olması ile İmtihan

“Sana da kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve üzerlerine şahit olacak

¹⁷⁴ Razi,*Kebîr*,VII.s.256

¹⁷⁵ Yıldırım, *Asrın Kuran Tefsiri*,III.s.1167

bu Kitab'ı (Kur'an'ı) hak ile indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelmiş olan hakkı bırakıp onların hevalarına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Şayet Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı. Lakin sizi verdiği ile denemek istedi. Öyleyse hayırlarla yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır; size ayrılığa düştüğünüz şeyleri bildirecektir.”¹⁷⁶ Bu ayet şeriatlerin farklı olmasının da bir imtihan konusu olduğunu ifade eder. Ayetin nüzul sebebini ele almak ayeti anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Berâ b. Âzib'ten rivayet edildiğine göre; Peygamberimiz , yüzü karartılmış ve değnekle dövülmüş bir Yahudinin yanından geçerken onları çağırdı ve “Kitabınızda zina edenin cezasını bu şekilde mi buluyorsunuz?” diye sordu. Yahudiler “Evet” dediler. Sonra Rasulullah(s.a.v.) onların alimlerinden bir adamı çağırdı ve ona ; “Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah aşkına söyle , kitabınızda , zina edenin cezasını bu şekilde mi buluyorsunuz?” diye sordu. Adam şöyle dedi; Hayır. Böyle yemin verdirmeseydin söylemezdim. Kitapta recm cezası buluyoruz. Fakat bu suç ileri gelenlerimiz arasında çoğaldı. Biz , ileri gelenlerimizi yakaladığımızda onlara ceza veremez olduk. Zayıfları yakaladığımızda onlara cezayı uyguladık. Bunun doğru olmadığını görünce dedik ki; Gelin öyle bir ceza koyalım ki , bunu hem ileri gelenlere hem de halka uygulayabilelim. Böylece recm yerine yüzünü karartma ve sopa vurma üzerinde ittifak ettik. Bunu işiten Rasulullah (s.a.v.) “Ey Allah'ım ! Yahudiler senin emrini terk ettikten sonra onu ilk defa uygulayan benim” diyerek Yahudinin recm edilmesini emretti ve Yahudi recmedildi.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Maide,5/48

¹⁷⁷ Sabuni,*Safvetü't-Tefasir*,II.s.103

Ayet ve nüzul sebebine baktığımızda Yahudiler ve Hristiyanlar dinleri üzerinde tahrif yapmışlar. Bu durum ayette belirtilen imtihanın mahiyetini de açıklamış oluyor.

Yine ayette Allah bütün ümmetlere hitap etmekte ve üstün kudretini haber vermektedir. Şayet o dileseydi bütün insanları tek bir din ve tek bir şariat etrafında toplardı. Bunun hiçbir bölümünü nesh etmezdi. Fakat yüce Allah her bir resule başlı başına bir şariat teslim etmiştir. Zira tek bir şariat bütün çağlara ve insanlara elverişli olmayabilir. Bu da onların ilerilik ve aklı olgunluk bakımından farklı farklı oluşları dolayısıyladır. Ne zaman ki insanlık artık bu farklılıkların azalıp birbirlerine yaklaştıkları bir vakte geldi , o vakit onlara tek bir şariat indirildi. Allah'ın değişik şeraitleri indirmesindeki hedef ise , kullarını kendileri için gönderdiği şariatler ile denemektir. Taki itaatkarı ortaya çıkarıp ona sevap ve mükafat versin ; yaptıklarını veya yapmayı kararlaştırdıkları ile de isyankar olanı cezalandırsın.¹⁷⁸

3. Kiminin Kiminden Üstün Olmasıyla İmtihan

“ Baksana , biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışız! Elbette ki ahiret , derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür.”¹⁷⁹ “Allah sizi , mâişet ve rızık hususunda kiminizi kiminize üstün kıldı. Nasipleri bol olanlar kendi nasiplerini , kendileriyle eşit seviyeye inecek derecede , yanlarında çalıştırdıkları köle ve hizmetçilere vermezler. O halde Allah'ın nimetini , Allah'ın kendileri

¹⁷⁸ Zuhayli,*Tefsir'ul Münir*,III.s.484

¹⁷⁹ İsra,17/21

üzerindeki hakkını bile bile inkar mı ediyorlar?”¹⁸⁰ ayetlerinden anladığımız gibi dünyada edindiği yer , konum ve şartlar bakımından insanlar arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Kur’an’ın Allah’ın takdirine bağladığı bu durum , aslında hayata anlam kazandıran , bir bakıma öyle olması zorunlu bir yapılanmadır. Her şeyin birbirine eşit olduğu tek düze bir hayat biçimi hayallerde mümkün olsa bile , gerçek hayat için ütopya olmadan öteye geçemez. Kuran , “Sizi yeryüzünün halifeleri kılan , size verdiği nimetler hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelere üstün kılan O’dur.”¹⁸¹ ifadesiyle hayatı böyle düzenleyip, insana bu şartlarda hilafet görevi veren Allah bunu , imtihan için yaptığını açıkca dile getirmektedir.¹⁸²

Allah insanları nimetlerle birbirinden üstün yapmıştır ki onları sınısın, verdiği nimetleri yerinde kullanıp kullanmadıkları bildiği halde bunu fiilen de görsün. Allah insanı denemeden de vereceği nimeti nasıl kullanacağını bilir ama sorumlu olması için insanın denemesi , Allah’ın hikmeti gereğidir. Dünyanın imarı , dünya düzeninin devamı , insanların bazı hususlarda birbirinden farklı , üstün olmalarına ve bu nimetlerde denenmelerine bağlıdır. Allah’ın doğadaki yasası böyledir.¹⁸³

Sosyal tabakalar , toplum yapısının temel taşlarıdır. Bunlar birbirlerine lazımdır. Toplumda başkan , yönetici , memur lazım olduğu gibi esnaf , işçi de lazımdır. Memurların ve işçilerin de çeşitleri vardır. Eğer insanlar birbirine muhtaç

¹⁸⁰ Nahl,16/71

¹⁸¹ En’am,6/165

¹⁸² Kaya, *Kuran-ı Kerim’de İmtihan*, s.289-290

¹⁸³ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, III.s.270

olmasalar çalışmazlar. Yönetici memura , işçiye ; işçi işverene, fabrikatöre ; işveren işçiye ; zengin fakire ; fakir de zengine muhtaçtır. Memurun ihtiyacı olmasa ne diye çalışsın? İşverenin işçiye ihtiyacı olmasa niçin ona para versin? İşte yüce Allah , toplumun sosyal tabakaları arasındaki farkların hikmetini ve her kesimin birbirine lüzum ve gereğini Zuhur suresinin 32. ayetinde şöyle belirtiyor: “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik ve onlardan kimini ötekine derece derece üstün kıldık ki biri diğerine iş gördürebilsin.”¹⁸⁴ Anlaşıyor ki Kuran hem sınıf mücadelesine kapı açmaz , hem de insanların hasım sınıflara ayrılmasına cevaz vermez. Mevcut farklı sınıfların her birini toplum düzeninin birer kopmaz parçası sayar. Sosyal hayatı dengeli tutmak için onları bu hayatın birer lüzumlu organı olarak takdim eder. Ayrıca Kuran çok hassas bir noktaya dokunarak farklı sınıfları da birbirleriyle imtihan olmakla uyarır.¹⁸⁵ İnsan malında , mevkiinde , sağlığında , güzelliğinde , akıl ve zekasında hasılı kendisine verilen nimetlerin hepsinden denendiğini ve bir gün bunlardan hesap vereceğini unutmamalıdır.¹⁸⁶

İnsanların birbirleriyle imtihan edilmiş olmalarının keyfiyeti hakkında şu izahlar yapılmıştır;

- a) Zenginlik ve fakirlik
- b) Soylu olanın daha aşağı makamda olanla imtihan edilmesi
- c) Zeki olanın aptal kimse ile imtihan edilmesi

Netice olarak diyebiliriz ki kemal sıfatı farklı farklıdır. Bunların hepsi tek bir insanda asla bir araya gelmezler. Aksine bunlar , mahluklara taksim edilmiştir.

¹⁸⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, III.s.270

¹⁸⁵ Yıldırım, *Asrın Kuran Tefsiri*, IV, s.1904

¹⁸⁶ Ateş, a.g.e., III.s.270

Kemal sıfatları zatları gereği sevilirler; binaenaleyh herkes Allah'ın kendisine vermiş olduğu kemal sıfatlarından dolayı başkasına haset eder. Ama kaza ve kader hususunda Allah'ın sırrını iyice kavrayan kimseler ise , kendisinin kısmetine razı olur , başkalarına sataşmaktan geri durur ve dünya ve ahirette güzelce yaşar.¹⁸⁷

Akla şu soru da gelebilir ; İnsanlar genetik olarak da farklı yaratılmıştır. Öyleyse insanların böyle yeteneklerde farklı yaratılması bir haksızlık sayılmaz mı? Oysa Allah son derece adildir ve hikmet sahibidir. Haksızlık hiçbir zaman söz konusu değildir ve olamaz da. Çünkü her insan yetenekleri ölçüsünde sorumludur; hiçbir zaman kişi güç yetiremeyeceği şeylerle yükümlü tutulmamıştır. Yani “teklif-i mâla yutak” yoktur. O halde her fert mevcut yetenek ve imkanları oranında Salih amelde bulunursa , ahirette saadet bakımından daha yetenekliden aşağı kalmayacaktır. Çünkü her ikisi de kendi imkan ve yeteneğini kullanmıştır. Bu da ilahi adaletin en parlak örneklerinden biridir. Bunun için dünyada farklı yetenek ve derecelerde bulunanlar unutmamalıdır ki , her an ilahi deneme okulunda bulunuyorlar. Kendi derece ve ölçüsünü bilip o nisbette başkasına haset etmez , kin gütmese denemede başarılı sayılır. Bu ölçüye dikkat etmeyenler ise başarısız olurlar.¹⁸⁸

4. Dünya Nimetleriyle İmtihan

İnsan yaratılışı gereği yaşantısını kolaylaştıran şeyleri kendi nefsi için iyi ,

¹⁸⁷ Razi,*Kebîr*,IX.s.452-453

¹⁸⁸ Yıldırım,*Asrın Kur'an Tefsiri*,IV.s.2073

hayatını zora koşan Şeyleri ise kötü olarak görür. Bundan yeterli olan her Şeyin iyi veya iyi olan her Şeyin yeterli olduğu gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Ama insanın bireysel anlamda işlerini kolaylaştıran , ihtiyaçlarını gideren , yaşamın lezzetlerinden ve güzelliklerinden yararlanmasına imkan veren ; makam-mevki , g ve otorite temininde kendisine yarar sağlayan Şeylerin tümü genel anlamda birer nimet olarak vasıflandırılabilir. Bunlar maddi veya fizik nimetler diye isimlendirilirse , bunları elde etmeye yarayan veya bunlardan istifadeyi temin eden akıl, idrak , Şuur, his, haz, iyi ile kötüyü , güzel ile çirkini ayırt edecek temyiz kabiliyeti , menfaat duygusu , inanç , ahlak , sağlık vb. de manevi nimetler grubunda sayılabilir. İşte insan doğası gereği bunlardan hoşlanır. Nitekim Kur'an'da “Kadınlar, oğullar , yüklerle altın ve gümüş yığınları , salma atlar , sağmal hayvanlar ve ekinlerden yana nefsin arzu duyduğu Şeylerin sevgisi insanlara güzel gösterildi. Bunlar dünya hayatının menfaatleridir.”¹⁸⁹ buyrularak bu fitr olguya dikkati çeker. Bu ayetle de anlaşılıyor ki cazibesi , insanın fitr ihtiyaçlarına cevap verici olmasında gizli olan dünya nimetleri , insan tarafından varoluşunun gayesi haline getirilmediği ve kendisinden beklenen görevleri yerine getirmede emrine verilmiş bir araç olarak görüldüğü üzere asla ktlenemez ve kötülüğün bir sebebi olarak da görülemez. Öyle ise bahse konu olan sınav , nimetin nimet oluşu ile ilgili değil , insanın bu nimetlerden istifade ederken kendisine verilmiş olan hürriyeti kullanmada takındığı ahlakî tavır ile ilgilidir.¹⁹⁰

İnsan yaratılışı gereği rahmetten , rahatlıktan ve konfordan hoşlanır ; azap , sıkıntı , gam , keder ve yoksulluktan rker , korkar , acı ve ıstırap duyar. İyi olduğu

¹⁸⁹ Al-i İmran,3/14; Ayrıca bkz. Kehf,18/46;Fecr,89/20

¹⁹⁰ Keskin,*Fitne Kavramı*,s.171-172

durumlarda o , hiçbir şeyi aklına getirmeden hayatını en güzel şekilde yaşamaya bakar. O kendisinin dışında kimseyi düşünmediği gibi normal şartlarda aklında kalması gereken şeyleri , görev ve sorumlulukları da unuttur veya aksatmaya başlar. Başına istenmeyen bir şey geldiğinde ise sığınacak bir yer arar. Daha önce hatırlamadığı görevlerini ve sorumluluklarını hatırlamaya başlar, yalvarırcasına dua etmeye , huşu içerisinde ibadet etmeye , yalvarmaya , sızlanmaya başlar. Ancak başı darda kaldığında Allah'ı hatırlamak , iş normale döndüğünde tekrar yüz çevirmek veya bolluk içerisinde Allah'ı hatırlayıp , sıkıntıya düştüğünde karamsarlık içerisinde Allah'tan ümidini kesip “terk edilmişlik” psikozuna yakalanmak , gayr-i samimi davranış biçimleridir. Bundan da anlaşılıyor ki insanların bir kısmının nimetler ve musibetler karşısında takındığı farklı tavır , içinde bulunduğu şartların değişmesi ile açığa çıkabilmektedir. İşte Allah insanları , içinde buldukları ve alışa geldikleri düzeni bozmak veya yaşam şartlarını değiştirmek suretiyle de kendisine karşı onların tutum ve davranışlarında samimi olup olmadıklarını dener.¹⁹¹

Görülüyor ki en geniş anlamıyla sahip olduğumuz tüm değerlerin birer nimet olduğu; ama ayetlere göz atıldığında daha özel anlamda eşlerin , evlatların ve maddi servetin birer sınaama aracı olarak verilmiş nimetler olduğu anlaşılmaktadır. “Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak birer imtihandır. Allah katında ise büyük mükafat vardır.”¹⁹² Şüphesiz ki mal ve çocuk Allah'ın kullarına dünyada verdiği iki önemli emanettir. Biri asıl amaca , yani dünya ve ahiret mutluluğuna erişme aracı ; diğeri ise , sağlıklı biçimde insan neslini devam ettirmenin

¹⁹¹ Keskin,*Fitne Kavramı* ,s.173-174

¹⁹² Teğabun,64/15; Ayrıca bkz.Enfal,8/28

değişmeyen yoludur. Araç , amaç haline getirilmediği sürece yararlıdır ve lüzumludur.¹⁹³ Bu iki emanet insanlar için bir imtihan ve denemedirler.

Kalp uyanık olmadığı zaman , kendi varlığının amacından habersiz olduğu zaman , Yüce Allah'ın kendi ruhundan bir soluk üflediği yaratığa yaraşır üstün bir hedefin bilincinde olmadığı zaman mal ve evlat ayak bağı olur , onu oyalar. Yüce Allah insan ruhuna kendi beşeri sınırları içinde bazı ilahi nitelikleri gerçekleştirme eğilimini , arzusunu yerleştirmiştir. Bunun yanı sıra yeryüzünde halifelik görevini yerine getirmesi için ona mal ve evlat da bahşetmiştir. Fakat bunlar insanı Allah' tan alıkoymamalıdır. İnsanlığın ancak onunla anlam kazandığı kaynakla iletişim kurmasına engel olmamalıdır. Bu kaynakla iletişim kurmaktan habersiz olanlar , böyle bir iletişim kurabilmek için Allah'ı anmaya zaman bulamayanlar ziyana uğrayanlardır ve ilk kaybettikleri şey de insan olma özelliğidir. Çünkü bu özellik insanı insan eden bu kaynakla iletişim kurmaya bağlıdır. Kendini kaybeden de istediği kadar mala ve evlada sahip olsun her şeyini kaybetmiş, zarar etmiş demektir.¹⁹⁴

Mal ve evlatların birer fitne , sınav ; kişinin deneme , karakterini ortaya çıkarma aracı olduğunu ifade eden ayetlerin ¹⁹⁵ yanında , bunların dünya hayatının zineti (süsü) ¹⁹⁶ olduğunu belirten ayetler de mevcuttur. Şüphesiz ki zinet Allah ve peygambere olan sevgiyi unutturmadığı takdirde mübahdır.¹⁹⁷ Çoluk çocuğa aşırı

¹⁹³ Yıldırım,*Asrın Kur'an Tefsiri*,V.s.2356

¹⁹⁴ Kutup,*Fi zilali-l Kur'an*,X.s.19

¹⁹⁵ Teğabun,64/15; Enfal,8/28

¹⁹⁶ Kehf,18/46

¹⁹⁷ Yıldırım,*Asrın Kur'an Tefsiri*,V.s.2357

düşkünlük ve dünyada bolluk içinde yaşatma hevesi bazı insanları İslam'a uygun olmayan davranışlara itmekte , bu ise ahiret adına kişinin iyi bir sonuç alamamasına sebep olmaktadır. Dünya nimetleri yaşamamızı sağlayabilmemiz için birer araçtır , ama hiçbir zaman amaç değildirler. Mal ve çocuklar hayatımıza renk katan zinetlerdir, nihai gaye değildirler. O halde dünya hayatının anlam ve hikmetini , amaç ve maksadın ne olduğunu ve bu hayatta kendi yerini ve vazifesini bilenler , amaç ve maksadı belirleyip ona doğru yönelmiş sayılırlar. Bilmeyenler ise aracı amaç, süsü gaye sanırlar ve gerçek amaçtan uzaklaşırlar.¹⁹⁸

Kuran insanın özüne hitap eder. Çünkü insanın yaratıcısı onun gizli bileşenini bilir. Onun gizlisini , açığını , iç dünyasının dönemeçlerini , gediklerini , eğilimlerini bilir. Yani insanı yaratan onun zaaf noktalarını da en iyi bilendir. İşte mal ve evlat tutkusu da insanın en derin zaafıdır. Bu yüzden Allah insanın dikkatini , mal ve evlat bağışının altında yatan gerçeğe yani imtihan edilme gerçeğine yöneltiyor. Yüce Allah kulun yaptıklarını ve tasarrufunu görmek için imtihana tabi tutar ; bunlara karşılık olarak şükrediyorlar mı , nimetin hakkını veriyorlar mı? Yoksa onlarla oyalnıp Allah'ın hakkını mı unutuyorlar? Unutulmamalıdır ki imtihan sadece zorluk ve yoklukla olmaz. Rahatlık ve bollukla da olur. Mal ve evlat da rahatlık ve bolluğun kapsamına girer.¹⁹⁹

5. İyilik ve Kötülükle İmtihan

Allah için yapılan her amel hayır , bunun dışındaki amellerse şerdir. Bu

¹⁹⁸ Yıldırım, *Asrın Kur'an Tefsiri*, VII.s.3642

¹⁹⁹ Kutup, *Fi zilali-l Kur'an*, V.s.74

türden neyin hayır , neyin şer olduğunu insanlar bilebilir; yani bunlar mutlak hayır ve şerlerdir , neyin yapılıp neyin yapılmaması gerektiği insana rasuller aracılığıyla bildirilmiştir. Bunun dışında , bir başka hayır ve şer türü vardır ki , insan kestiremez. İnsanın başına bazı belalar gelir , evi yanar , çocuğu ölür , parası gider ; bunları şer sanabilir. Oysa bunlar belki hakkında hayırlıdır, Allah günahlarını bu tür musibetlerle bağışlamakta ve ahirete bırakmamaktadır. İkinci olarak bu tür ibretlerle onu günahları bırakıp Allah'ın yoluna girmeye çağırır, anlayacağı dilden bir ibret verir. Üçüncü olarak , Allah insanları hayır ve şerle imtihan eder . “ Her canlı ölümü tadacaktır. Bir deneme olarak sizi hayırla da , şerle de imtihan ederiz. Ve siz ancak bize döndürüleceksiniz.”²⁰⁰ Başa gelen bir felaket görünüşte şer gibi , kazanılan bir mal , elde edilen bir makam da hayır gibi görünebilir ama , bütün bunların bir imtihan olduğu unutulursa , hepsi şer olur. Fakat imtihan olduğu bilinir ve yine Kur'an'ın emri gereği “başa gelen hiçbir şeye üzülünmez” ve daha bir bağlılıkla Allah'a teslim olunursa , şer gibi görünen şeyler de hayır olur.²⁰¹

Yine Allah Kur'an'da şöyle buyurur; “ Hoşunuza gitmediği halde savaşmak size farz kılındı. Belki de hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için daha hayırlıdır. Belki hoşunuza giden bir şey de sizin için daha kötüdür. Allah bilir , siz bilmezsiniz.”²⁰² “Zevcelerinize iyi muamele edin. Onlardan hoşlanmıyorsanız , olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de , Allah onda birçok hayır takdir etmiş olur.”²⁰³ Bu ayetlerde yalnızca bir şeyin iyiliğinin yada kötülüğünün , bir insanın o şeyi sevmesi yada ondan hazzetmemesi ile özde hiçbir alakasının olmadığını , daima o şeyin bizi

²⁰⁰ Enbiya,21/35

²⁰¹ Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yay., İst., 1986, s.271

²⁰² Bakara, 2/216

²⁰³ Nisa, 4/19

götürdüğü nihai meseleye nazaran hüküm verilmesi gerektiğini ifade ediyor.²⁰⁴
Hoşlanıp hoşlanmamak sadece bir duygudur. Sadece bununla iyilik ve kötülük ,
yarar ve hayır belirlenemez; bunlar gerçeği ve işlerin sonuçlarını bilmeye dayanır.
Bunu da “Allah bilir , siz bilmezsiniz.”²⁰⁵

İnsan nefsi sıkıntılar tarafından kuşatıldığı ve bu işin altından kalkamayacağını sandığı zor anlarda pencereden ılık bir meltem esmeye başlar. Belki de hoş gitmeyen şeyin arkasında hayır , buna karşılık arzulanan şeyin arkasında kötülük vardır. Bunu sadece uzun vadeli amaçları bilen , gizli akıbetlerden haberdar olan yüce Allah bilir. İnsanlar böyle şeylerin içyüzü hakkında hiçbir şey bilmezler. Bu ılık meltem soluğunu insan nefsinin üzerine üfleyince artık o kişi sıkıntılarını önemsiz görür, önünde ümit pencereleri açılır, yakıcı sıcak altında kalan kalbine su serpilir.²⁰⁶

Kötülükle sınanmak anlaşılır bir şeydir. Sınanan kişinin dayanma gücünü , sıkıntı anında sabretmesini , Rabb’ine bağlılığın derecesini , O’nun rahmetine olan ümidinin boyutunu ortaya çıkarma amacına yöneliktir. Kimi insanlar iyilikle sınanmanın kötülükle sınanmadan daha hafif olduğunu düşünseler bile , iyilikle , nimetle sınanmanın ağırlığı daha fazladır. Kötülükle sınanmaya katlanan çok olur ama ,iyilikle sınanmanın zorluklarına dayanan çok az kimse vardır. Kişinin iyilikle sınanırken kötülükle sınandığı zamandan daha çok uyanık olması gerekir.²⁰⁷

²⁰⁴ Izutsu,Toshihiko,*Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*,ter.Selahattin Ayaz,Pınar Yay,İst.,s.290

²⁰⁵ Yazır,Elmalılı M.Hamdi,*Hak Dini Kur’an Dili*,İst.,II,s.83

²⁰⁶ Kutup,*Fi zilâl-l Kur’an*,I,s.355

²⁰⁷ Kutup,*a.g.e.*,VII,s.275-276

Kısa görüşlü ve zayıf insan nefsinin bir şeyden hoşlanmaması , buna karşılık o şeyin tam anlamı ile hayırlı olması sık sık karşılaştığımız bir gerçektir. Buna karşın insan nefsinin bir şeyi sevmesi , düşüncesizce o işe yapışması fakat bu işin tam anlamı ile kötü olması da sıkça rastladığımız bir hayat realitesidir. Bunların yanı sıra yüce Allah'ın her şeyi bildiği, fakat insanların bir şey bilmedikleri de bir gerçektir. İnsanlar olayların akıbetleri hakkında hiçbir şey bilemez. Yine onlar önlerine çekilen perdenin arkasında nelerin gizlendiğini de bilemez. Eğer başımızdan geçen olayları gözümüzün önüne getirirsek , hayır çıkan birçok istemediğimiz şey ve yine arkasında kötülük saklanan birçok hoşuna giden şey bulur. İnsanın nice istekleri olmuştur ki , elinden kaçtılar diye neredeyse üzüntüden kahrolacak duruma düşmüş, fakat bir süre sonra meydana çıkmıştır ki , söz konusu isteğinin vaktiyle yerine gelmemiş olmaması , Yüce Allah'ın bağışladığı bir kurtuluştur. Buna karşılık insanın karşısına öyle sıkıntılar çıkmıştır ki , istemeye istemeye , acı çekerek onlara katlanmış , fakat bir süre sonra o sıkıntılar sayesinde hayatının en uzun ömürlü mutluluğuna kavuştuğunun farkına varmıştır.²⁰⁸

Öyle anlaşılıyor ki , dünyada insanın yüzleştiği çeşitli nimetler hemen Allah'ın mükafatlandırması , çeşitli sıkıntılar da cezalandırması olarak değerlendirilmemelidir. Bunların hepsinin imtihan için olduğu bilinmelidir. Hangi konumda ve şartta bulunursa bulunsun yada insanın algılama şekli nasıl olursa olsun Allah insanın her olaya verdiği her tepkiyi imtihan atmosferi içinde değerlendirmektedir. Bu , hem samimi müslümanı samimi olmayandan ayırmak için

²⁰⁸ Kutup, *Fi zilâl-l Kur'an*,I,356-357

gerekli , hem de imtihanın bir esprisi olarak müslümanın kemale ermesi için ihtiyaçtır.

C) KUR'AN-I KERİM'DE HAYIR VE ŞERLE İMTİHAN SÜRECİNDE İNSANIN TUTUM VE DAVRANIŞININ ANLATILIŞI

Hayra ulaşınca şükredip , şer karşısında sabretmek , bir müslümana yakışan durum olup hadiseleri ve varlıkları bu hayırdır, Allah'a layıktır. Bu şerdir , O'na layık değildir diye lüzumsuz edeb dışı düşüncelere dalmak değildir. İyi bir müslüman gelen hayrı şükür ile karşılar . Hemen kaydedelim ki nimete şükür ; “çok şükür Ya Rab” demekten ibaret değildir. O nimetten gereği gibi istifade etmektir. Nimeti vereni unutmamaktır. O nimetten başkalarını da istifa ettirmektir. Mesela dil meşru yolda kullanılır, iyi sözler söylenilir, doğru şekilde kullanılırsa , dil nimetine şükredilmiş demektir. Aksi takdirde sadece bin kere şükrolsun verdiği nimetlere diyen , arkasından da iyilikte kullanılmayan bir dil için asla şükür vazifesi yapılmış olamaz. Yine bir müslüman gelen musibetlere karşı sabır ve metanet gösterir. Fakat sabır , gelen musibete boyun eğip durmak değil , ondan kurtuluş yollarını aramakla beraber , kurtulmak için Allah'a yalvarmak , musibete metanetle göğüs gerip , önüne gelene halinden şikayetçi olmamaktır. İyi bir müslümanın durumu budur. Fakat ne yazık ki bazı kimseler hayır geldiği zaman nimetin kadrini bilen ahlaklı bir insan , şer geldiği zaman da her türlü iyiliğe sırt çeviren bir terbiyesiz durumundadır. Şu ayetler bu durumu açıkca ifade etmektedir; “Amma insan ne zaman Rabbi onu imtihan edip de lütfu keremiyle muamele eder , ona nimetler verirse ; Rabbim beni şerefli kıldı der. Fakat ne vakit de onu deneyerek üzerine

rızkını daraltırsa şimdi de Rabbim bana ihanet etti der.”²⁰⁹ Hadiseler bu ahlakta olan insanların cemiyette pek çok olduğunu gösteriyor. Peygamberimizin bu konudaki hadislerinden birini burada nakletmek uygun olacaktır. “Müminin işi taaccübe şayandır. Zira işinin hepsi onun için hayırlıdır. Bu meziyet yalnız mümine mahsustur. Zira o sevinirse şükreder. Bu ise onun için hayırlıdır. Başına bela gelirse sabreder. Bu da onun için hayırlıdır.”²¹⁰

Esasen sabır ve şükür iç içedir. Çünkü dini ve ahlaki açıdan her nimet bir bela , her bela da bir bakıma nimettir. Dolayısıyla kemal sahibi bir insan aynı şartlar altında hem sabredici hem de şükredicidir. Sûfilere göre bela da afiyet de Allah’tandır. Allah hangisini münasip görürse insan onu gönül hoşluğu ile kabullenerek hakkında hayırlısının o olduğuna inanmalıdır. Allah’ın kahrını da lütfunu da hoş karşılayan , cefada da sefada da rıza halinden ayrılmayan sûfiler belada mübtelîyi yani belayı veren Allah’ı görürler ; belanın sonuçlarını ve karşılığını düşünerek teselli bulur, belanın acısını hissetmezler. Sevgiliyi temaşa ederken belanın ıstırabını unuturlar. Cüneyd-i Bağdadi’ye göre bela ariflerin yolunu aydınlatan bir meşaledir; müridler için uyanış , gafiller için helak olma sebebidir. İlahi aşk ve muhabbeti esas alan mutasavvıflar en büyük dert ve bela olarak aşkı görürler. Fakat aşık maşuku için her türlü acıya ve sıkıntıya severek katlanır. Hatta bundan manevi bir haz alır.²¹¹

²⁰⁹ Fecr,15-16

²¹⁰ *Riyazus Salihin*, Müslim, I, s.46; Kazancı, Ahmet Lütfi, *İslamda İrade, Kaza ve Kader*, İst., 1966, s.65-66

²¹¹ TDVİA, İst., 1992. V., S.380

1. Şerrin Varlığının Hikmetleri

İnsan kendini hoşnut eden nimetlerle imtihanı sürecinde “Niçin Allah bizi böyle bir imtihana tabi tutar?” sorusunu pek sormaz. Hatta çoğu zaman bunun bir imtihan olduğunu bile fark etmeden/düşünmeden hayatın akışı içerisinde yaşamını sürdürür. Sorumlu olduğu amelleri-özellikle sistematik ibadetleri- icra konusunda da pek fazla üzerinde kafa yormadan ya düzenli bir şekilde yerine getirir veya aksatsa bile bunlarla imtihan edilişini yadırgamaz. Ancak insan , sıkıntılarla yüzleştiğinde canı yandığı için bu sıkıntıların nedenini arama ihtiyacı duyar. İmtihan sürecinde özellikle şerle imtihan insanın inkar noktasındaki inat damarını kırıcı bir özellik taşır, mümin açısından ise bir olgunlaşma nedenidir.²¹²

Önce belirtelim ki , fiil ve davranışlara verilen bütün hükümler beşeri davranışlar içindir. Varılan günah , sevap , iyi , kötü vb. sonuçlar Allah da ne memnuniyet haline , ne de memnuniyetsizliğe yol açar. Yani Allah yapılan fiillerden müteessir olmayıp , fiilin iyiliği kötülüğü failin akibeti cihetiyledir. Sonra kaldı ki , bu yaratılışta meydana gelen şeyler Yaratıcı'ya nisbetle hep hayırdır , adalettir , hikmettir. Çünkü yaratılışın kaynağı Allah'ın kemal vasıflarıdır. Akıl ve nübüvvet müessesesi hayır ve şerrin nelerden ibaret olduğunu insanlara gösteren iki kılavuzdurlar. İnsana düşense , gösterilen iki yoldan birini seçmek , takva cihetinin ağır basmasına imkan hazırlamaktır. Böylece peygamberlerde fitraten bulunan ismet sıfatı kulun kendisinde Allah'ın hayra muvafakatına hazırlanmasıyla kesben oluşacaktır, meydana gelecektir.²¹³

²¹² Kaya,*Kur'an'da İmtihan*,s.239

²¹³ Kılıç, Sadık,*Kuran'da Günah Kavramı*,Hibaş yayınevi,Konya,s.44-45

Kur'an'ın hayır ve şerrin varlığına verdiği cevap çok mukni ve teselli edicidir. Bir kere zahiri görüşlerin arkasında , batini ve gizli hikmetler bulunur ki , insanın kemalâtı bu hikmetlere bağlanış ile tecelli eder. Bu anlayış sabır ve sebatı zorunlu kılar. Kur'an'da “Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken , o sizin için hayırlı olur; bir şeyi de sevdiğiniz halde o da hakkınızda şer olur . Allah bilir siz bilemezsiniz.”²¹⁴ buyururken , esas olanın ilahi sır ve hikmet olduğunu beyan etmekte ve kulların neyin hayır neyin şer olduğunu bilemeyeceklerini , öyleyse onlara düşenin , kendilerine zor ve çetin bile gelse Rablerinin emrine süratle ittiba etmek olduğunu beyan etmektedir. Böylece Kuran şerrin varoluşunu tabiat ve hadisat perdesinin arkasındaki hikmetlere ve esrara bağlarken , kullardan da tam teslimiyet istemektedir.²¹⁵

Kur'an'da öte yandan bu probleme imtihan anlayışı ile yaklaşılır; “Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”²¹⁶ İbn-i Zeyd ve İbn-i Abbas'tan rivayete göre “sıkıntı ve bolluk”, Dahhâk'ın ifadesine göre “fakirlik, hastalık, zenginlik,sıhhat” olarak tefsir edilen şer ve hayr , umumi bir tarzda anlaşılırsa daha isabetli olur. El-İsfehani'nin bela için söyledikleriyse ilginçtir; “Allah , kullarını bazen şükretsiner diye güzel şeylerle , bazen de sabretsiner diye sıkıntı veren şeylerle imtihan eder. Mihnet de , minnet de imtihandır , çünkü mihnet sabrı gerektirir, minnet de şükürü. Sabra riayet etmek , şükre riayet etmekten daha kolaydır; bunun için de minnet iki imtihanın en çetin

²¹⁴ Bakara,2/216;Nisa,4/19

²¹⁵ Kılıç,a.g.e.,s.45

²¹⁶ 21/35;2/155;6/165;33/11;47/31

olanıdır. Nitekim Hz.Ömer şöyle demiştir; “Darlıklarla imtihan edildik de sabır gösterdik; genişlikle imtihan edildik , ama sabredemedik.”²¹⁷

İnsanın bir takım tekliflerle sorumlu olarak imtihan sürecinden geçişi, hayatının her yönünü içine alacak şekilde hayır ve şerle imtihan edilişi rububiyetin bir tezahürü olarak insanı terbiyeyi amaçlar. İmanla başlayan olgunlaşma süreci farklı imtihan araçlarıyla kademe kademe insanı ihsan mertebesine yükseltir.²¹⁸ İşte sıkıntılarla imtihan da , inanma iradesini daha da güçlendirmekte , ahlakî arınmaya imkan sağlamakta , kişinin imanındaki kararlılığı ve yaşamındaki erdemliliği isbatlama fırsatı vermekte ve dolayısıyla ferdin ve toplumun dini ve ahlaki gelişimine katkı sağlamaktadır.²¹⁹

2. Şerle İmtihana Karşı İnsanın Manevi Donanımları

Allah insanı şerle imtihan ederken tabî ki insanın bu imtihanı kazanabilmesi için ona bu durum karşısında yapması gerekenleri de bildirmiştir. Biliyoruz ki insanı yaratan Allah insanı pek çok kabiliyetlerle de donatmıştır. Esas olan insanın kendisinde varolan bu kabiliyetleri gerektiği zaman kullanabilmesidir. İşte şerle imtihan olan insan da tam bu noktada kendinde varolan manevi donanımlarından sabır ve duayı harekete geçirmelidir.

²¹⁷ Kılıç, *Kuran'da Günah Kavramı*,s.45-46

²¹⁸ Kaya,a.g.e.,s.239

²¹⁹ Kaya,a.g.e.,s.243

2.1. Sabır

Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına riayet etmekle mükellef olan insanlar , hayır ve şerle , nimet ve musibetle , varlık ve yoklukla imtihana tabi tutulurlar. İnsanların , bu imtihanda başarılı olabilmeleri , çalışmanın ve kurallara uymanın yanında sabırlı olmayı da gerektirir. İnsanın dünya ve ahiret nimetlerini elde etmesi , hayatını sıhhat , huzur ve saadet içinde sürdürebilmesi sabredebilmesine bağlıdır. Başta hastalık , stres , ruhi bunalım olmak üzere maddi ve manevi pek çok sıkıntı , geçimsizlik , kavga , uyumsuzluk ve başarısızlık hep sabırsızlığın sonucudur.

İnsan hayatı her zaman güllük gülistanlık olmaz. İşler daima insanın istediği gibi gitmez. İnsan ; birçok olumsuzluklar , eza, cefa ve afetlerle karşılaşır. Bütün bunlara ancak sabırla karşı konulabilir. Başarı ancak sabırla²²⁰ , sabır da sadece Allah'ın yardımı ile²²¹ mümkün olur. Bunun için Yüce Allah ibadetlerde , musibetlere tahammülde , savaşta ve başarıya ulaşmakta sabrı tavsiye etmektedir: “Ey iman edenler, sabredin ve sabırda yarışın ve her zaman cihada hazırlıklı olun. Allah'tan korkun. Umulur ki kurtulursunuz.”²²²

“Sabredenleri sevdiğini”²²³ bildiren yüce Allah , sabır ve namazla kendinden yardım istenilmesini emretmektedir; “ Ey iman edenler, sabır ve namazla Allah'tan

²²⁰ Enfal,8/65-66

²²¹ Nahl,16/127

²²² Al-i İmran,3/200

²²³ Al-i İmran,3/46

yardım isteyin. Muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir.”²²⁴ Yani sabır ve namaz , sizde verilen görevin yükünü taşımak için gerekli olan gücü yaratacaktır. Sabır , karşılaştığımız üzüntü , zayıflık ve keder anlarında size cesaret verecek ve imtihanlarla dolu Allah yolunda gerekli olan moral gücü ve desteği sağlayacaktır. Namaz ise , disiplin sağlayıp ahlaki nitelikler yönünden sizi eğitecektir.²²⁵ Ayetteki “İnnallâhe me’a’s-sâbirîn” ifadesindeki “me’a” kelimesi yakınlık ve dostluk ifade edip çoğunlukla tabi olunana dahil olur. Dolayısıyla Allah , sabredenlerle beraberdir buyrulmasında , Allah’ın tevazusunun , lütfunun yüceliğini gösteren büyük bir nükte vardır. Bu beraberlik , çalışmaya ve kazanca bağlı işlerde ilahi iradenin kullanın iradesinin ardından geldiğini ifade etmektedir. Allah’ın güzel isimlerinden biri de sabûr ismidir. Her kimde sabır varsa , onda ilahi kudretten küçük bir tecelli vardır.²²⁶

Allah aynı zamanda sabredenleri mükafatlandıracağını da belirtmiştir;
“Ancak sabredenlere mükafatları hesapsız verilecektir.”²²⁷

Şerle imtihanda imtihanı kazanmak için önemli bir haslet olan ve Allah katında mükafatı hesapsız olan sabır nedir acaba ? Sabır kelimesini biraz inceleyelim;

Sabır ; sözlükte hapsedmek , tutmak , birini bir şeyden alıkoymak , dayanmak , şecaat²²⁸ , darlıkta kendini tutmak anlamlarına gelir. İstilahtaki anlamı ise aklın ve

²²⁴ Bakara,2/153;Bakara,2/45

²²⁵ Mevdudi,*Tefhimu'l-Kur'an*,I,128

²²⁶ Yazır,*Hak Dini*,I,434

²²⁷ Zümer,39/10

²²⁸ İbn-i Manzur,*Lisanü'l-Arap*,IV,438-439

şeriatin gerektirdiği hallerde nefsi hapsedme , kendine hakim olma demektir.²²⁹ Semantik açıdan kelime , başlarına gelen itidal ile dayanıklılık gösteremeyen ve kolaylıkla öfkeye kapılıp şiddete başvuranların özelliği demek olan ceze'a'nın tam zıddıdır. Buna göre sabır , ruhen belalar ve acılar karşısında itidali muhafaza ve her türlü zorluğun orta yerinde kişinin davasının bayraktarlığını yapmakta sebat etmesi için gerekli güce sahip olması demektir.²³⁰

Sabır çok genel bir kelime olup yerlerinin farklılığına göre isimleri farklı olabilir. Sabır , musibet anında olursa sadece sabır diye adlandırılır , zıddı ise sızlanma ve dayanıksızlıktır. Savaş anında olursa şecaat olarak isimlendirilir ve zıddı korkaklıktır. Bunaltıcı bir felaket anında olursa geniş gönüllülük , kaygısızlık diye isimlendirilir ve zıddı darlık , sıkıntıdır. Sır saklama ve dili gereksiz şeylerden koruma anında olursa gizlenme diye isimlendirilir ve zıddı ifşa etme ve açığa vurmaktır. Kur'an'da bütün bunlar sabır olarak isimlendirilmiştir.²³¹

Gazali'nin belirttiğine göre sabır ikiye ayrılır. Birincisi bedenın sabırındır. Zorluklara tahammül etmek , yorucu ibadetlerde bulunmak veya ağır işlerde çalışmak gibi. Bütün bunlara sabır İslama uygun olduğu zaman makbul olabilirse de, asıl makbul olan sabır , diğer sabırdır ki bu da nefsin arzularına sabırdır. Bu sabır , mide ve ferç şehvetlerine karşı olursa buna iffet, zenginliği ile şımarmaya karşı

²²⁹ İsfehani,*el-Müfredat*,s.474

²³⁰ İzutsu,*Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*,s.147

²³¹ İsfehani,a.g.e.,s.474; ayrıca bkz.,Ünal,*Kur'an'da Temel Kavramlar*,s.489

olursa zabt-ı nefis, hiddeti yenmeye karşı olursa hilm, görüp duyduklarını muhafaza bakımından olursa buna da sır tutmak denir.²³²

Sabır , zorluk ve kolaylık bakımından da ikiye ayrılır. Yokluğa sabır bir yönden mecburidir. Fakat varlığa sabır tamamen irade işi olduğu için bolluk içinde sabır yokluğa sabırdan daha zordur. Bunun için Yüce Allah şöyle buyurur; “Ey iman edenler, ne mallarınız, ne de evlatlarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın”²³³ İnsan için sabırların en zoru alışkın olduğu günahlara sabırdır. Çünkü adet, alışkanlık beşinci bir tabiattır. Bunu değiştirmek çok zordur.²³⁴

Sabır , nefsin ümitsizlik ve acizlik ıstırabına , gönül ve ruh tarafından vurulan gamdır. Sosyal psikoloji bakımından sabır ; toplumda bireylerin , kanaat ölçüsü içerisinde , cemiyette katlanılması gereken yokluğa boyun eğmeleridir.²³⁵

Zillete ve meskenete sabır yoktur. Sabır, belirli yerlerde makbuldür.²³⁶ Sabrı varlık zamanındaki şükürün darlık zamanındaki ifadesi olarak görebiliriz. Sahip olduğu nimetlere şükretmesini düşünemeyen birey bunları kaybedince sabretmeyi de düşünemez. Çünkü türlü araçlar, imkanlar ve zenginliklerle şımarıklığını artırdıkça ilahi yakınlığı aramayacak ve uğradığı zarar ve darlıkta da bu ilahi yakınlığı duyamayacaktır.²³⁷

²³² Gazali,Ebu Hamid Muhammed b.Muhammed,*İhya-u Ulûmi’ d-Dîn*,Trc.Ahmet Serdaroğlu,Bedir Yay.,İst.,trs,IV,s.125-126; Ayrıca bkz. Yazır,*Hak Dini*,I,s.433

²³³ Münafikûn,63/9

²³⁴ Gazali,a.g.e.,IV,130-133

²³⁵ Kasaboğlu,Abdurrahman,*Kur’an’da İnsan Psikolojisi*,İzci Yay.,İst.,1997,s.65

²³⁶ Akseki,Ahmet Hamdi, *Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı*,Nur Yay.,Ank.,1991,s.171

²³⁷ Erdoğan,Recep,*Kuran ve İnsan Psikolojisi*,İlkadım Yayıncılık,Ank.,1998,s.168

Ku'an'da sabır kelimesi çeşitli türevleriyle birlikte seksen dört yerde geçmektedir.²³⁸ Kur'an'da sabır Allah'a beslenen hakiki bir imanın esaslı bir cephesini yansıtır niteliktedir.²³⁹ Yüce Allah , sabredenleri birçok iyi niteliklerle vasıflandırmış , iyilik ve derecelerinin çoğunu sabra bağlamış ve bütün bunları sabrın sonuçları , meyve ve neticeleri kılmıştır. Her iyiliğin belli başlı bir mükafatı olduğu halde , yalnız sabrın mükafatının sınırsız olduğu bildirilmiştir.²⁴⁰ Yine Yüce Allah bizzat kendisinin sabredenlerle beraber olacağını vaad etmiş²⁴¹ , yardım ve zaferi sabra bağlamış²⁴² , aynı zamanda diğer hiçbir ibadete toptan vaad etmediği birçok iyilikleri , toplu halde sabredenlerde toplamak üzere şöyle buyurmuştur; “İşte onlar (sabredenler) var ya , Rablerinden , mağfiretler ve rahmet onlarıdır. İşte hidayete erenler de onlardır.”²⁴³

Sabır , yaratıklardan yalnız insana mahsustur. Hayvanlarda ve meleklerde düşünülemez; çünkü hayvanlar noksandır , melekler de kamildir.²⁴⁴ Sabırın en makbulü de ilk isabet anındaki sabırdır. Bir hadiste belirtildiğine göre nefse güç gelen , fakat sevabı çok olan sabır, musibet ateşinin hücum ettiği zamanda yapılan sabırdır.²⁴⁵ Zira bu kalbin gücüne ve sebatına dalalet eder. Musibetin ateşi soğuduktan , ilk şoku geçtikten sonra herkes sabreder. Felaketler karşısında sabredip ibadetle Allah'a sığınma kişinin ruhi yapısını kuvvetlendirir ve psikolojisini düzeltir.

²³⁸ Abdalbaki,*el-Mucemû'l Müfhehes*,s.507-509

²³⁹ İzutsu,*Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*,s.149

²⁴⁰ Zümer,39/10; Gazali,*İhya*,IV,s.114

²⁴¹ Enfal,8/48

²⁴² Al-i İmran,3/125

²⁴³ Bakara,2/157

²⁴⁴ Gazali,a.g.e.,IV,s.119

²⁴⁵ Buhari,Cenâiz,32;Müslim,Cenâiz,8,no:626

Sabır , Kur'an'da çokca zikredilerek , sebat melekesi kazandırma ve sabır sahibinin hakkı destekleme ve fazilete yardım etme yolunda karşılaşacağı şeylerin hepsine tahammül göstermesini sağlama amaçlanmıştır.²⁴⁶ Aynı şekilde Kuran , içinde nefsin terbiyesi açısından büyük fayda bulunduğu , düzgün kimlik kazanma olgusunun olduğu , karşılaştığı yaşamın zorluklarına , zamanın musibetlerine karşı aktiviteyi yenilediği için müminleri sabırla bezenmeye çağırılmaktadır.²⁴⁷ Sabır denen bu melekeye sahip olanlar hiç şüphe yok ki bütün temennilerinde başarılı olurlar. Zira sabır , selametın ve başarının anahtarıdır.

Kur'an , sabır kelimesini , kişinin vicdanının sesine kulak vererek seçtiği gaye uğrunda karşılaştığı güçlükler ve felaketler karşısında cesaret ve azimle yürümesini sağlayan rûhi gücü , istikrarlı olma ve amaca ulaşma konusundaki direnci , ahlakî disiplin ve kontrolü ifade etmek için kullanılır.²⁴⁸

İmandan sonra yolun ve ahlakın başı sabırdır. İlimin başı sabır , amelin başı sabır ; kısacası hikmetin başı sabırdır. Sabırsızlık , acelecilik ise bir anda her şeyi istemektir. Halbuki yaratıklar zamansaldırlar ve eğitim , gelişim kanununa tabidirler. Zaman ise süreklilik demektir. Bunun için mahlukatın başarısının tamlığı kademe kademe bir silsile takip eder. Bu ise sabra bağlıdır. Her şeyi bir anda istemek , hiçbirşey istememektir. Sabırsız kimseler sürekli darlık içindedirler. Olaylar karşısında dayanıklı değillerdir. Her şeyi ister her şeyden sıkıntı duyarlar. Elindeki nimetin değerini genişlik anında takdir edemezler. Az bir yoklukta tahammülleri

²⁴⁶ Rıza,Reşid,*Tefsirü'l Menâr(Tefsiru'l-Kur'an'il-Hakîm)*,Dâru'l-Marife,Beyrut,trs.,XI,s.35

²⁴⁷ Necati,M.Osman,*Ku'an ve Psikoloji*,Fecr Yayınevi,Ank.,1998,s.259

²⁴⁸ Mevdudi,*Tefhimu'l Kur'an*,I,s.73

kaybolur.²⁴⁹ Sabır öyle bir ilaçtır ki beyni cinnetten , nefsi zahmetten , ruhu harap olmaktan korur. Her zaman nefislere kuvvet bahşeder. İnsanı elem ve çile potasında arındırır, saflaştırır. İnanca derinlik , kuvvet ve canlılık verir. ²⁵⁰ “Sabret Allah’ın va’di haktır, (o mutlaka yerine gelecektir). İnanmayanlar seni telaşa düşürmesin.”²⁵¹

Sabır deyince Hz.Eyüp’ten bahsetmemek olmaz. Çünkü sabır konusunda Hz.Eyüp darb-ı mesel olmuştur. Hem malı , mülkü , evladını kaybetmişti , hem de vücudunda çok ıstırap veren yaralar peydah olmuştu. Tüm bunlara rağmen Hz.Eyüp sabırla davranmış , asla şikayetçi olmamıştı. Sadece şöyle dua ediyordu; “Gerçekten bana dert çattı. Sen merhametlilerin en merhametlisisin”²⁵² Bu duada da sadece durumunu belirtiyor , Allah’ın rahmetinden bahsediyor ama durumunu değiştirmesini istemiyor. Aksine onun verdiği ıstıraplara sabrediyor, haya ve edebi , derdinin bitmesini istemesine mani oluyor. Allah da sabrının ve edebinin mükafatı olarak ona hem afiyet veriyor , hem kaybettiklerini kat kat bağışlıyor. “ Böylece onun duasına icabet ettik. Kendisinden o derdi giderdik; ona katımızdan bir rahmet ve ibadet edenler için bir zikir olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir katını daha verdik.”²⁵³

İnsanın manevi kurtuluşu noktasından , sabrın ehemmiyetini görmek için Asr suresine bakmak yeter; “Asra yemin olsun ki muhakkak insan hüsrana içindedir. Ancak iman edip Salih ameller işleyenler , hem de birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye

²⁴⁹ Yazır,*Hak Dini*,I,s.433-434

²⁵⁰ Kasapoğlu,*Kur’an’da İnsan Psikolojisi*,s.65

²⁵¹ Rûm,30/60

²⁵² Enbiya,21/83

²⁵³ Enbiya,21/84

edenler müstesnadır.”²⁵⁴ Surenin gösterdiği üzere kurtuluşun dört şartı vardır. İnsanın iman ve güzel amel yolunda dosdoğru yürüyebilmesi , nefsinin ve şeytanın aldatmalarına karşı muvaffakiyeti sabırlı olmasına bağlıdır. İnsan dünyaya , işlenmemiş fakat işlenip kemâle ermeye müsait yaratılıştadır. Kemal yolu sabır yoludur. Atalarımızın dediği gibi “Koruk sabırla üzüm olur.”. Ham insan sabırla kemale erer, insan-ı kamil olur. Bu Allah’ın kainattaki sünnetidir ve rububiyetindeki terbiyenin esasıdır.²⁵⁵

O halde mümin , başına gelen her musibette Allah’ın gizli hikmetlerinin olduğunu düşünür. Başına gelenin ; her şeyin yaratıcısı Allah’tan gelmiştir diyerek iyi ve kötü her şeyi hoşnutlukla karşılar. Aşağıdaki mısralar Allah’a teslimiyetin ne güzel ifadesidir;

“Lütfun da hoş, kahrın da hoş ,
Hoştur bana senden gelen
Ya goncağül yahut diken
Ya hıl’atü yahut kefen”

Kısacası Müslüman her şeyin Allah’tan geldiğine inanır. Kendine dokunan bir şer de feryad-ü figan etmez. Bu zamanlarda Allah’a sığınır ,O’na yönelir ve sabreder. Bilir ki sabrı onu feraha kavuşturacaktır. İmtihanı geçmenin başka yolu da yoktur.

²⁵⁴ Asr,103/1-3

²⁵⁵ Cebeci,*Kur’an’da Şer Problemi*,s.183-184

2.2. Dua

Sözlük anlamıyla dua kelimesinin nidâ ile anlam yakınlığı olup Kur'an'da birbirlerinin yerine kullanılmakla beraber²⁵⁶ ıstilahi manadaki duada daima tazim ve tazimle birlikte istekte bulunma anlamı mevcuttur.²⁵⁷ Dua , Allah'la kul arasında diyalog²⁵⁸ veya kalbin Allah ile konuşmasıdır. Ancak insan kalbi yüksek bir duruma geldiği zaman dua olabilir. Bu ruhsal gerginlik ne zaman biraz gevşer ve her şey sadece geçici bir olay olarak ortadan kaybolmaz da sabit, köklü bir zühde dönüşürse o zaman dua ibadet haline gelir.²⁵⁹ Duada bazı formüllerin makine gibi ezbere okunmasını değil , dünyanın asil ve yüce prensibinin teması içinde şuurun kendinden geçmesini , mistik bir yükselişi anlamalıdır.²⁶⁰

İnsan bu imtihan aleminde güçlükler içindedir. Bunu bilen Yüce Allah , kereminden ona dua gibi bir yardımcı nasip etmiştir. Gerek belalara karşı sabrı azaldığı zaman , gerek ibadetlere sabrı ve gücü yetmediği zaman , kendisinden imdat isteme imkanını nasip etmiştir. İnsanları belalar ve ibadetlerle baş başa bırakmamış , onlara dua gibi bir pencere açmıştır.

Kur'an'da dua ve davet kökünden türeyen kelimeler iki yüz on iki yerde geçmektedir. Yirmi yerde geçen dua kelimesiyle birlikte bazı ayetlerde da'vâ ve davet kelimeleri de aynı anlamda kullanılmıştır ; ayrıca pek çok ayette dua

²⁵⁶ Bakara,2/171

²⁵⁷ İsfehani,*el-Müfredât*,s.310

²⁵⁸ Öztürk,*Kur'an'ın Temel Kavramları*,s.92;Hökelekli,Hayati,*Din Psikolojisi*,TDVY,Ank., 1996, s.212

²⁵⁹ İzutsu,*Kur'an'da Allah ve İnsan*,s.246

²⁶⁰ Carrel,Alexis,*İnsan Denen Meçhul*,Hayat Yay.,İst.,1997,s.110

kökünden fiiller yer almıştır. Bu ayetlerde dua ve türevleri Allah'a yakarma , O'nun lütfunu dileme , çağırma , sığınma , davet etme , ibadet etme , yardıma çağırma , bir durumu arz etme , Allah'ın birliğini tanıma , isnat ve iddia etme anlamlarında kullanılmıştır.²⁶¹ İnsan zayıf , güçsüz olarak yaratıldığı için her şeye güç yetiremez ve her istediğini yapamaz. Daima kendisinden daha üstün ve istediğini yapabileme gücüne sahip bir varlığa sığınma , dayanma , yalvarma ve yakarma ihtiyacını duyar. Bu insanın yaratılışında , fitratında varolan bir husustur. İnsanın her zaman Allah'ın yardımına , desteğine ihtiyacı vardır. Bu itibarla Ku'an'da yüzlerce dua ayeti bulunup adeta bu ayetlerle Yüce Rabbimiz hem kendisine dua etmemizi , hem de nasıl dua edeceğimizi belirtmektedir.²⁶² Kur'an'da duanın sadece Allah'a yöneltilmesi önemle belirtilmiştir. Allah'tan başkasına , putlara veya kendilerine mutlak nitelikler izafe edilen yaratıklara dua ve ibadet edilmesi yasaklanmıştır.²⁶³ Bu sebeple Allah'dan başkasına dua etmek apaçık bir sapıklıktır ve kafirlerin yaptığı dua boşuna yapılmış bir duadır.²⁶⁴

Allah'ın insanların yaptığı duaya cevap verişine Kur'an'da , isticâbe denmiştir ki “cevap verme”, “cevaba hazır olma” demektir. Kuran , isticâbe fikrine o kadar büyük önem verir ki duaya cevap vermemeyi , sahte tanrılığın en belirgin işareti sayar.²⁶⁵ Allah'ın duaya karşılık verışı bir ayette şöyle ifade edilir; “ Şayet kullarım , sana benden sorarlarsa , gerçekten sana ben çok yakınımıdır. Bana dua edince , duacının duasını kabul ederim. O halde onlar da benim davetime koşsunlar

²⁶¹ Abdalbâki,*el-Mu'cemü'l-Müfehres*,s.326-330;Öztürk,*Kur'an'ın Temel Kavramları*,s.92; TDVİA,IX,530

²⁶² Pasmaz,Durak,*Bizi Değerli Kılan Dualarımız*,Diyanet Aylık Dergisi,S.121,Ocak 2001,s.35

²⁶³ Araf,7/194-195;Ra'd,13/14;Nahl,16/20;Şuara,26/213;Kasas,28/88

²⁶⁴ Hac,22/11-13;Mümin,40/50

²⁶⁵ İzutsu,*Kur'an'da Allah ve İnsan*,s247-248;Rad,13/14;Fatır,35/14

ve bana hakkıyla iman etsinler ki , doğru yola gidebilsinler.”²⁶⁶ Yazır , bu ayet hakkında şu güzel yorumu yapmaktadır; “ Bu ayette “Kullarım beni sana soracak olurlarsa” ifadesi , kul veya fekul diye açıkca bildirmeyerek , cevabında doğrudan doğruya fe innî karîb “ben onlara pek yakınım” buyrulmuş, vasıta kaldırılmış ve yakınlık da , duaya cevap vermekle belirtilmiştir ki , bunda büyük bir nükte vardır. Yüce Allah , duada kulu ile kendisi arasına bir vasıtanın aracılığını istemiyor ve sanki diyor ki: “Kulum , vasıtaya dua vaktinden başkasında muhtaç olabilirse de , dua vaktinde benimle onun arasında vasıta yoktur. Ben ona böyle yakınım.” “Ben yakınım” denilip de “kullarım bana daha yakındır” denilmemesi de gayet anlamlıdır. Zira kul, varlığı mümkün olduğundan , kul olması itibariyle yokluğun merkezinde ve fani dünyada bulunmaktadır. Dolayısıyla yakınlık kul tarafından değil , Hak tarafından. Şimdi bu iki nükte düşünülürse , şu hakikate ulaşılır; Dua eden kimsenin gönlü , Allah’tan başkasıyla meşgul olduğu müddetçe , hakikaten dua etmiş olmaz. Allah’ın dışında olanların hepsinde fanilik gördüğü vakit de , Allah’ın birliğinin sırlarına ve bilgisine dalar. Bu makamda kaldıkça , beşeri nasibi istemekten kaçınır. Vasıtalar ortadan kalkar ve Hakk’a yakınlık meydana gelir. Çünkü kul , kendi isteğine yöneldikçe , Allah’a yaklaşamaz , o istek , engelleyici bir vasıta olur. Bu ortadan kalktığı zaman ise “ Ben de işimi Allah’a bırakıyorum. Şüphesiz Allah , kulları pekiyi görendir.”²⁶⁷ şeklindeki işini Allah’a havale etme durumu , tam bir samimiyetle tecelli etmiş bulunur. Göz , Hakkın gözü olarak görür; kulak Hakkın kulağı olarak işitir; kalp Hakkın aynası olarak bilir, duyar ve ister. O zaman milyonlarca sebeplerin , yapamadığı şeyler , Allah’ın iradesinin hükmüyle ol

²⁶⁶ Bakara,2/186

²⁶⁷ Mümin,40/44

demekle oluverir. İşte dua böyle bir yakınlaşma vasıtasıdır ve ibadetin en faziletlisidir.²⁶⁸

Allah'a dua etme , Allah rızasına ulaştırıcı olması yanında kul açısından O'na duyulan yakınlık sonucunda uzak veya yakın birçok fayda ve mükafata vesile olmaktadır. Nasslarda yer alan dualardaki isteklerin önemli bir kısmı hayat ve şahsiyetin korunması amacına yöneliktir.²⁶⁹ Bununla beraber Hz.Peygamberin açıklamasına göre duanın kabulünde birkaç alternatif söz konusudur. Dua edene istediği şey ya bu dünyada hemen verilir veya ahirete saklanır yahut üzerinden istediği iyilik kadar bir kötülük giderilir.²⁷⁰

Gerek ihtiyaçlar ve hatalar yüzünden Allah'a başvurmak , gerekse nimetleri sebebiyle O'nu hatırlamak ve anmak kişide psikolojik bakımdan bir rahatlık , huzur ve mutluluk doğurduğu gibi²⁷¹ ahlakî arınmaya ve yücelmeye de yol açmakta , gelişim safhalarındaki takılma ve sapmaların önlenmesinde ve şahsiyetin tamamlanmasında yapıcı bir fonksiyon icra etmektedir.²⁷² Dua , işlenen hata ve günahların insan vicdanındaki izlerini giderip ruhi arınmaya vesile olmaktadır.

Dini nasslarda, kişiyi hata ve günah işlemeye sevk eden nefsin basit istek ve kaprislerinden , kir ve hasetten , duyarsız bir kalpten , faydasız bir bilginin veya cahilliğin doğuracağı kötülüklerden korunmak ve kalpleri birleştirecek sevgi

²⁶⁸ Yazır,*Hak Dini*,I,525-526

²⁶⁹ *TDVİA*,IX,532

²⁷⁰ *Müsned*,III,18

²⁷¹ *Rad*,13/28;A'lâ,87/15

²⁷² *TDVİA*,IX,533

,merhamet, gönül ve ahlak güzelliği istenmektedir.²⁷³ Böylece dini naslardaki duaların insanı ahlaken , ruhen olgunlaştıran bir içeriğe sahip olduğu görülür.

Duayla ilgili Kuran ayetleri incelendiğinde , her ayetin insana ümit telkin ettiğini , Allah'ın yardımını ve her an insanla beraber olduğunu , insanın vazifesini hatırlattığı görülmektedir. Bu da insanı iyiye , doğruya yönlendirmekte , insana büyük bir güç vermekte ve insanın sevgiyle Allah'a yaklaşmasını sağlamaktadır.

Dua kötülüğün giderilmesi veya iyiliğin sağlanması için bir sebeptir. Kalkan , okun geri tepmesine; yağmur, bitkilerin bitmesine sebep olduğu gibi , dualarda ilahi rahmetin celbine ve belaların reddine sebep olurlar. Duanın bir faydası da kalpte Allah inancının kökleşmesini sağlamasıdır ki bu da ibadetin hedefidir. Zira dua , kalbi sükunetle Allah'a bağlar.²⁷⁴

Kuran duada samimiyet , boyun büküklük , sessizlik , gizlilik ve ürpertiye önermektedir. Önerilen şeylerden biri de duanın kabul edileceğine derinden inanmaktır.²⁷⁵ Bu inceliklere dikkat edilerek yapılan bir duanın kabulü Yaratıcı'nın garantisindedir.²⁷⁶ Duaların kabul edilmesinde , dua edilirken yaşanan dini şuur yoğunluğu durumunda Allah insan şuurunun yegane konusu olur, başka ilgi ve istekler silinir, duygusal gerginlik insan vicdanını temizler ve Allah'a açık bir hale getirir. Kuran'da bu durum , kişinin “dini Allah'a has kılması” olarak tanımlanır.²⁷⁷

²⁷³ TDVİA,IX,534

²⁷⁴ Gazali,*Ihya*,I,958-959

²⁷⁵ Araf,7/55-56;Mümin,40/14,65

²⁷⁶ Mümin,40/60;Öztürk,*Kur'an'ın Temel Kavramları*,s.93

²⁷⁷ TDVİA,IX,533;Mümin,40/14,65

Dua halinde yürüyen Allah-insan diyalogunda (Allah'tan kula davet , kuldanda Allah'a dua) Allah , kuluna şah damarından daha yakın olduğu için dua faaliyetinde insanın bağıırıp çağırmasına , dövünmesine , süslü-püslü kelimeler , düzenli kafiyeli cümleler bulmasına hiç gerek yoktur.²⁷⁸ Kulun yakarışı hangi isimle olursa olsun Allah buna cevap verecektir. Önemli olan , bilinç ve samimiyettir.²⁷⁹ Bu yüzdendir ki mümin sürür ve nimet halinde şımarmadığı gibi mihnet ve felaket halinde de üzölüp ümitsizliğe düşmez. Ancak insanların çoğu böyle değildir. Bir musibet ve afet dokunduğunda Allah'ın birliğini ikrar ederek O'nun dergahına sığınırılar. Huzuru kalple Allah'a dua ederler. Çünkü şiddet zamanında herkesten ümidini keserek , o zararın giderilmesini Allah'tan istirham etmek üzere ellerini dergaha açarlar, belanın üzerlerinden kaldırılması için yalvarırılar. Zira musibetleri ancak Allah'ın kaldırabileceğini bilirler. O'ndan başka mabûd olmadığını ikrar ederler. Sonra Allah , musibet ve belalarını kaldırınca unutuverirler. O'ndan yüz çevirirler ve tekrar isyana dalarlar.²⁸⁰ Bu tür insanları Yüce Allah şöyle bildirmektedir;

“ İnsanlara bir zarar dokundu mu , Rablerine yönelerek O'na yalvarırılar. Sonra Rableri, onlara kendinden bir rahmet taddırınca , hemen onlardan bir grup , Rablerine ortak koşarlar.”²⁸¹ Yine başka bir ayet ise; “İnsana bir zarar dokunduğu zaman , yanı üzerine yatarken , otururken yahut ayakta iken bize yalvarır; ama biz onun zararını açıp kaldırınca sanki kendisine dokunan bir zarardan ötürü bize hiç

²⁷⁸ Bakara,2/186;Araf,7/55; Kâf,50/16

²⁷⁹ İsrâ,17/110;Öztürk,*Kur'an'ın Temel Kavramları*,s.93-94

²⁸⁰ Karagöz,İsmail,*Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*,1996,s.152

²⁸¹ Rûm,30/33

yalvarmamış gibi hareket eder. İşte müsriflere (aşırı gidenlere) yaptıkları iş böyle süslü gösterilmiştir.”²⁸²

İnsan musibet zamanında dua , niyaz ve tazarru ile meşgul olup , yüce Allah’tan kurtuluşunu dilemelidir. Bütün kalbiyle Allah’a yönelip duasında samimi olmalı ve musibetten kurtulursa şükredeceğini taahhüt etmelidir. Kuran buna şu ayetle işaret etmektedir; “ Yahut dua ettiği zaman darda kalmış olana kim yetişiyor da kötülüğü kaldırıyor ve sizi yeryüzünün hakimleri yapıyor? Allah ile beraber başka bir ilah mı var? Ne de az düşünüyorsunuz?”²⁸³

Dua salt sözden ibaret değildir. Hz. Musa kavmi için su istediğinde kendisine “asanı taşa vur” emri verilmiştir.²⁸⁴ Burada iki önemli durum ortaya çıkmaktadır. İlki, istediğin duanın bir eylemle , bir amelle birlikte olması gerektiğidir; yani dua eylemle tamamlanır , Allah’ın çizdiği sınırlar içinde kalmayı gerektirir ve kula isteği doğrultusunda bir mükellefiyet yükler . Hz. Musa’nın isteği karşısında Allah hemen yağmur yağdırıp veya yanı başında bir pınar var edip su gönderebilirdi. Fakat asanı taşa vur emrini vermiştir. İkinci olarak , gerek yapılan duada gerekse duanın eyleminde mutlak bir teslimiyet gerekir. Hz.Musa taştan su çıkar mı gibi bir şüpheye düşmeden emri yerine getirmiştir.²⁸⁵ Böylece kulun elinden gelen her şeyi yapmasıyla beraber dua etmesi gerektiği anlaşılıyor ki, dua bir tevekkül halini almış olsun.

²⁸² Yunus,10/12

²⁸³ Neml,27/62

²⁸⁴ Bakara,2/60

²⁸⁵ Yazır,*Hak Dini*,I,303-304; Ünal,*Ku’ran’da Temel Kavramlar*,s.499-500

Kur'an'ın anlayışına göre hayat , Yaratana yaratılan arası bir ilişki olduğundan insanın tüm faaliyetleri , farkında olsun veya olmasın , bir dua sergiler. Bu anlamda bir dua kastedildiği içindir ki , Kuran bir yerde “Duanız olmasaydı Rabbim sizi ne yapardı?” demektedir.²⁸⁶ Ayetten anlaşılmaktadır ki , Rabbimiz bize ibadetimizden ve dualarımızdan dolayı değer vermektedir. Rabbimiz katında bizi değerli kılan dualarımız ve ibadetlerimizdir. Böylece dua, insanın değerini artırır, makamını yüceltir , insanı şerefli ve üstün kılar.²⁸⁷

Dua diye ifadeye konulan ilişkinin her hal ve şartta yaşatılması Yaratıcının insandan istediği bir davranıştır. Sıkıntı ve zorluk zamanlarında dua edip mutluluk ve refah zamanlarında bunu bırakanlar kınanmaktadır.²⁸⁸

Dua , insanın duygularını , algılarını , davranışlarını , ruhî ve bedeni sağlığını , hatta maddi olayları değişikliğe uğratan etkiler yapabilmektedir. Ancak dua eden kimsenin elde edeceği psikolojik değerler, bütünüyle o kişinin inancına bağlıdır. Samimi inanç sürdüğü sürece duanın etkisi kesin ve mutlaktır. Duayla insanın iradesi Allah'ın iradesine uyar. Dua genel olarak insanın ruhi faaliyetlerine bir güç ve canlılık sağlamaktadır. Kişi , dua vasıtasıyla Allah'la kurulan iletişim sayesinde ilahi enerjinin etkisi ruhun ihtiyaçlarını karşılamaya , korkularını yatıştırmaya ve bu yolla dış dünyayı değiştirmeye koyulmaktadır. Böylece dua , kişinin gücünü artırmakta , şuur düzeyinin yükselmesine ve idrak kapasitesinin keskinleşmesine

²⁸⁶ Furkan,25/77;Öztürk,*Kur'an'ın Temel Kavramları*,s.93

²⁸⁷ Pasmaz,*Bizi Değerli Kılan Dualarımız*,s.36

²⁸⁸ Neml,27/62;Zümer,39/49;Öztürk,a.g.e.,Saka,Şevki,*Yabancılaşma Karşısında Kuran*,İrşad Kitaplığı,Ank.,1997,s.178

imkan vermekte , olağanüstü işleri başaracak güç, kuvvet ve yeterlilik kazandırmaktadır.²⁸⁹

Sık sık yapılan , bir alışkanlık haline gelen duanın karaktere etki ederek , onun temizlenip olgunlaşmasını sağlayabilmektedir. Dua bir anlamda kişinin kendisiyle ilgili hakikati bir bütün olarak keşfetmesine imkan veren bir şuur genişlemesidir. Dua anında şuurun derinliklerinde sanki bir ışık yanar ve orada insan kendisini olduğu gibi görür. Bencilliğini , hırsını , hatalarını , gururunu keşfederek ahlakî vazifelerini yapmaya hazır hale gelir. Fikrî ve zihnî tevazuu , olgunluğu kazanmaya çalışır. Kötülük ve ıstıraplara karşı sabır ve dayanma gücü gelişip , kuvvet kazanır. Devamlı dua eden kişilerde vazife ve sorumluluk duygusu artar , kıskançlık ve kötülük eğilimleri azalır. Başkaları hakkında iyilik ve hayırseverlik duyguları hakim olur. Böylece dua , kişide zihnî , manevi ve ahlakî güçlerin daha iyi kullanılmasına , yücelip güçlenmesine , ümit ve inancın canlanmasına ve kişiliğin en üst derecede bütünleşmesine imkan bağlayan bir etki gücüne sahip bulunmaktadır.²⁹⁰

Peygamberler , insanlar için en güzel örnektir. Onlar bir sıkıntıya maruz kaldığı zaman Allah'a dua ve niyaz etmişlerdir. Balığın karnında Yunus(a.s.) , Allah'ı tesbih ederek kurtuluşu için yalvarmış , Allah da onu kurtarmıştır: “Yunus'a da lutfettik. Zira o , kavmine kızarak gitmişti. Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Nihayet karanlıklar içinde ; senden başka ilah yoktur. Sen eksikliklerden

²⁸⁹ Hökelekli,*Din Psikolojisi*,s.227-229;Eren,Şadi,*Kur'an'da Dua*,Işık Yay.,İzmir,1996,s.15-16

²⁹⁰ Hökelekli,a.g.e.,s.230-231

uzaksın,yücesin, ben zalimlerden oldum diye dua etti. Biz de onun duasını kabul ettik ve onu tasadan kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarız.”²⁹¹

Eyyüp (a.s.) hastalanınca Allah’a dua etti , Allah da ona afiyet verdi: “ Eyüp’e de lutfettik. Rabb’ine : “Bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin” diye dua etmişti. Biz de onun duasını kabul ettik , kendisine bulaşan derdi kaldırdık; ona tarafımızdan bir rahmet ve ibadet edenler için bir öğüt olarak kendisine ailesini ve onlarla beraber bir katını verdik.”²⁹²

Bütün peygamberler Allah’a dua etmişler ve duaları kabul olmuştur. Yukarıdaki ayetlerde görüldüğü gibi Allah dua ile kiminin hastalığını iyileştirmiş , kimisini sıkıntıdan kurtarmış . Demek ki kul isteyince Allah hem nimet veriyor , hem de musibetleri kaldırıyor.

Öyleyse sıkıntı ve musibet zamanlarında darda kalan insan bu belayı ve sıkıntıyı bertaraf etmesi için Allah dışında hiçbir sığınak bulamaz. Bu hal insanın sınırlarının daraldığı , boğazının sıkıldığı , güçlerin etkisiz duruma düştüğü , dayanakların devrildiği , insanın etrafına bakındığı halde kendisini yardımın vasıtalarından ve kurtuluşun nedenlerinden soyutlanmış halde gördüğü , ne kendisinin ne de yeryüzünde başka bir kuvvetin fayda sağlayamadığı , sıkıntı zamanı için hazırladığı her şeyin eriyip gittiği , kendisini tanımazlıktan geldiği veya sırtını döndüğü şartların halidir. İşte bu zaman diliminde fitrat uyanır, yardıma ve kurtarmaya gücü yeten biricik kuvvete sığınır. Bolluk ve rahat zamanlarında Allah’ı

²⁹¹ Enbiya,21/87-88

²⁹² Enbiya,21/83-84

unutmuş olsa da , bu sırada O'na yönelir. Çünkü niyazda bulunduğu dara düşene yardım eden O'dur, başkası değil. Yakarışını kabul eden ve belayı savan , onu güvene ve huzura kavuşturan O'dur. Boğazını sıkın sıkıntıdan da kurtaran O'dur.

Sonuç itibariyle dua , Allah'la kul arasında diyalog , kalbin Allah ile konuşması ve ibadetlerin özüdür. Duada önemli olan şekil değil samimiyet ve içtenliktir. Allah'a yalvarıp yakarma zayıf ve güçsüz yaratılan insan fitratında var olan bir özelliktir. Dua , işlenen hata ve günahların insan vicdanındaki izlerini giderip ruhî arınmaya vesile olmakta , kişide bir sukûnet meydana getirmekte ve sıkıntıyı ortadan kaldırmaktadır. Duayla ilgili Kuran ayetleri incelendiğinde , her ayetin insana ümit telkin ettiği ve yapması gereken işi ve Allah'ın her an insanla beraber olduğunu hatırlattığı görülmektedir. Sık sık yapılan ve alışkanlık haline gelen dua karaktere etki ederek , onun temizlenip olgunlaşmasına yol açmaktadır. Ayrıca bela ve musibetlerin at oynattığı imtihan dünyasında insan için duanın ehemmiyeti çok büyüktür.

3. Hayırla İmtihanda Şükür

Yüce Allah “ Yeryüzünde ne varsa hepsini insan için yaratmış”²⁹³ , “göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendisinden bir lütuf olarak insan için boyun eğdirmiş”²⁹⁴ ve “insana sayamayacağı kadar çok nimet vermiştir”²⁹⁵. Rabbimizin bir ihsanı olarak verilen nimetler bizim şükredip şükretmeyeceğimizi denemek içindir.

²⁹³ Bakara,2/29

²⁹⁴ Casiye,45/13

²⁹⁵ İbrahim,14/34

Aslında Allah'ın sınırsız rahmet ve merhamet sahibi olduğunu bildiren tüm ayetler , insanın zihninde derin bir minnettarlık hissini uyandırmayı amaçlar.

Kur'an'da Allah "...bana şükredin , nankörlük etmeyin."²⁹⁶ " Şükrederseniz elbette size olan nimetimi artırırım ve eğer nankörlük ederseniz azabım pek çetindir."²⁹⁷ "... eğer şükrederseniz Allah şükürünüzden razı olur."²⁹⁸ buyurmaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki Allah'ın nimetlerine verilecek en güzel tepki şükürdür. O halde şükür nedir?

Şükür , iyilik edenin ve nimet verenin iyilik ve nimetini , kadrini ve kıymetini bilip bunu insanlara izhar etmek , iyilik edeni ve nimet vereni övmek anlamındadır. Nimete nankörlüğün (küfranın) zıddıdır.²⁹⁹ Teşekkür kelimesi şükür ile aynı anlamdadır. Gazali'ye göre şükür , bütün nimetlerin Allah'tan olduğunu bilmek , O'nun verdiği nimete sevinmek ve o nimet ile Allah'a yaklaşabilmektir. Şibli'ye göre şükür; nimeti değil , nimeti vereni görmektir.³⁰⁰ Yazır ise "Rahman'a kulluk görevini yerine getirmektir."³⁰¹ şeklinde daha genel bir tanım yapmıştır.

Şükür kavramı , İslam öncesinde tamamen bir insanın yaptığı iyiliğe karşı onu övmek ve ona minnettarlık duymak anlamında iken Kuran ona dini bir anlam yüklemiştir. Kuran'da bu kavram , Allah'ın insana lutfettiği sayısız nimetlere karşı Allah'ın bu nimetlerini itiraf edip O'na iman , itaat ve ibadet etmekte

²⁹⁶ Al-i İmran,3/144-145

²⁹⁷ Bakara,2/152

²⁹⁸ Zümer,39/7

²⁹⁹ İsfehani,*el-Müfredât*,s.461;İbn-i Manzur,*Lisan'ül-Arap*,IV,425-426

³⁰⁰ Gazali,*İhya.*,IV,159

³⁰¹ Yazır,*Hak Dini*,IV,447

kullanılmıştır.³⁰² Bu kavram , Kuran sisteminde semantik bir değişime uğramış , iman manasını yüklenmiş ve Kur'an'da birçok yerde iman manasında kullanılmıştır. Zıddı olan küfür ise nankörlük anlamını kaybedip inkar anlamına dönüşebilmiştir. Şükür Allah'ın başlattığı iyiliğin insan tarafından karşılığıdır ve bundan dolayı en karakteristik ilahi sıfatlarla ayrılmaz bir bağ kurmuştur.³⁰³

Allah'ın insanlara lutfettiği nimetlere karşı şükür , zikirde olduğu gibi kalple , dille ve azalarla olmak üzere üç şekilde yapılır. Kalple şükür , nimetlerin Allah tarafından olduğunu bilmek ve buna sağlam bir şekilde bağlanmaktır. Dil ile şükür , nimet verici olan Allah'ı övmektir. Diğer azalarla şükür ise bütün uzuvları Allah'a ibadet ve itaatte kullanmak , nimetlere layıkıyla karşılık vermek ve O'na isyandan kaçınmaktır.³⁰⁴ Demek ki şükür kuru bir sözden ibaret olmayıp , eldeki nimetlerin gerçek sahibinin Allah olduğuna gönülden inanmak ve bu nimetleri O'nun rızasına uygun kullanmaktır. Dil ile şükür , belki şükür için bir başlangıç sayılabilir ama esas olan onu amelle ortaya koymaktır.

Şükür kelimesi çeşitli türevleriyle birlikte Kur'an'da 75 yerde geçmektedir.³⁰⁵ Şükür Kur'an'da tek yanlı olmayıp karşılıklıdır. Allah'ın ikramlarına karşılık şükretmek görevi insana düşüyorsa , Allah'ın'da bu şükran şükran ile mukabele etmesi beklenmektedir. İşte bu tür karşılıklı şükür alışverişi , Allah ile insanlar arasındaki ideal ilişki biçimidir.³⁰⁶ Böylece Kur'an'da şükür

³⁰² Karagöz İsmail,*Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer ve Görev*, Çelik Yay.,İst,1996,s.151

³⁰³ Izutsu,*Kur'an'da Allah ve İnsan*,Trc.Süleyman Ateş,Yeni Ufuklar Neş.,İst.,trs.,s.295-297

³⁰⁴ Gazali,*İhya*, IV,160

³⁰⁵ Abdalbâki,*Mu'cemu'l-Müfehres*,s.489-491

³⁰⁶ Izutsu,*Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*,s.267

Allah'ın insanlara teşekkürünü , insanların Allah'a ve ana-babalarına teşekkürünü ifade etmekte kullanılmıştır.³⁰⁷ Allah'ın kullarına teşekkürü ; insanın iman , itaat , salih amel ve iyiliklerine mukabil olarak lütfu , ikramı , amellerinin karşılığını fazlasıyla vermesi , dünyada ve ahirette onları mükafatlandırması demektir. İnsanların Allah'a şükürü ise; nimetleri verenin Allah olduğunu bilmek ve bunu itiraf etmek , O'na iman , itaat ve ibadet etmek , isyan etmekten sakınmak , dinde sebat etmek ve Allah'ın ayetlerini anlayıp onların gereğini yerine getirmek anlamlarını ifade eder.³⁰⁸

Kuran birçok ayette Allah'a şükreden yani elindeki imkanları , maddi ve manevi değerlerin hepsini Allah'ın bir ikramı olarak bilen , bundan dolayı O'na her an minnettarlık duyması gerektiğinin bilincinde olarak Allah'ı daima hamd ile anan ve Yüce Yaratıcı'nın kendisine verdiği nimetleri gerektiğinde başkalarıyla paylaşabilen insanları çokça övmektedir.³⁰⁹ Aynı şekilde Kuran insanların az şükrettiğini belirtip bunları kınamakta³¹⁰ ve azaptan emin olmak için iman edip şükretmek gerektiğini ifade etmektedir.³¹¹

Şükürle insan nimetin gerçek sahibini bilmekte ve O'nu yüceltmektedir. Dolayısıyla diğer etkenlerin vasıttan başka bir şey olmadığını anlayarak , vasıtalara değil onları yaratan Yüce Allah'a bağlanmaktadır.³¹² Bu da insana güven hissi ve güç vermekte ve hayatta daha başarılı olmasını sağlamaktadır. İnanan

³⁰⁷ Lokman,31/14

³⁰⁸ Karagöz,*Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer ve Görev* ,s.150

³⁰⁹ Al-i İmran,3/144-145;Nisa,4/147;Zümer,39/7

³¹⁰ Bakara,2/143;Araf,7/10;Yunus,10/60;Yusuf,12/38;Secde,32/9; Mülk,67/23

³¹¹ Nisa,4/147

³¹² Saka ,*Yabancılaşma Karşısında Kur'an*,s.173

insanın başına çeşitli musibetler gelince Rabbini hatırlar O'na yalvarmaya başlar, nimet içinde şımarıp kalmaktan kurtardığı için Rabbine şükreder. Böylelikle insan olumsuz bir durumda da bunalıma girmeyip o anda çektiği sıkıntısı onu ruhen olgunlaştırmış olur.

Şükür nimetin artmasına , nankörlük ise nimetin elden gitmesine sebep olur. İnsan şükrettikçe Allah onun nimetini artırır, onun gönlüne kanaat ve huzur verir. Ama nankörlük edenin gönlü sıkıntıdan kurtulmaz, nimeti de elinden gider.³¹³ Nitekim Allah şöyle buyurur; “ Şükrederseniz , nimetimi artırırım. Ama nankörlük ederseniz , muhakkak ki azabım şiddetlidir.”³¹⁴ Nimetin artması manevi ve maddi nimetlerin artması şeklinde olur. Manevi nimetlerin artması , şükreden kimsenin devamlı bir şekilde Allah'ın çeşitli nimetlerini , fazl ve keremini düşünüp görmesi, böylece onu sevmesi ve nimet verene olan sevgisinin nimete bakmaktan alıkoyacağı bir hale yükselmesi ile olur. Böylece bu kimse saadete , huzura ve hayırlara erer. Maddi nimetlerin artmasına gelince iyice araştırılırsa Allah'ın nimetlerine şükretmekle çok meşgul olan kimselerin nimetleri daha çok elde ettiği görülür.³¹⁵

Ancak Allah'ın bütün nimetlerine , hele ebedi kurtuluşa vesile olacak imana şükretme ve bunun gereğini kamil anlamda yerine getirme kolay değildir. Bu , yaşam süreci içinde dahili düşman nefis ve hariçte diğer düşmanlarla imtihanlar geçirerek mümkün olur. Bu sebeple , hayırla imtihan , insanlara şerle imtihana göre daha hafif gibi gelse de ; nimetin insanı şımartma ihtimali ve sağladığı güvenle

³¹³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I, s.261

³¹⁴ İbrahim, 14/7

³¹⁵ Razi, *Kebir*, XIII, 503

kendini her şeyden müstağni görme gibi bir boyuta taşıyabilirliği bu imtihanı daha da zor hale dönüştürmektedir. Ku'an'da kendisini mal varlığının şımarıklığına kaptırarak o varlığın her türlü ihtiyaca cevap vereceği güvencesine sığınıp varlıklı olmayı haklı olmayla özdeşleştirip peygamberî davete karşı direndiği bildirilen birçok örnek vardır.³¹⁶ Bu sebeple birçok insan , şerle imtihanda başarılı olduğu halde hayırla imtihanda kaybetmiştir. Çünkü hayırla imtihan olmak daha zordur.

D) KUR'AN-I KERİM'E GÖRE İMTİHANIN HİKMETİ

Karşılaştığı olayların , öğrendiği bilgilerin sebebini öğrenmek , insanın tabiatında varolan bir duygudur. Bu sebeple varlık dünyasında yer alan ilahi yasa ve kurallar için hikmet aramak ve bunun için fikir yürütmek önemlidir. Hiç şüphesiz , Allah'ın her işinde ve hükmünde bir hikmet vardır.³¹⁷

Yüce Allah insanları dünyaya kendisine kulluk yapmaları için göndermiştir. İnsanın Allah'a kul olmasının ilk şartı da Allah'a iman etmektir , O'na inanmaktır. Allah (c.c.) insanların kendisine inanmalarını cennete girmenin ilk şartı olarak bildiriyor. Ancak Yüce Allah insanın sadece inandım demesinin de yeterli olmadığını , insanın sınava tabi tutulacağını³¹⁸ Kur'an'da beyan ediyor.

³¹⁶ Bakara,2/13,292;Hûd,11/91;İsra,17/83;Furkan,25/8;Fussilet,41/15;Nuh,71/21

³¹⁷ Keskin,*Fitne Kavramı*,s.206

³¹⁸ Ankebut,29/1

Acaba Allah insanı niçin imtihan edecektir? İmtihanın hikmeti nedir? Yüce Allah “gaybı ve şahadeti bilen”³¹⁹ olduğuna göre insanı niçin imtihan ediyor?

Kur’an , hayat serüveninde geçireceği “imtihan”la insanı olgunlaştırma ve arınmaya aday göstermektedir. İnsan , bunu başarabildiği ölçüde bir yandan tevdi edilen görevi ifâ etmiş olurken , diğer yandan hayvanilikten uzaklaşıp melekkiye yaklaşmanın hazzına erecektir. Kur’an , “insanın imtihanı”nı bu süreç zarfında karşılaşacağı her olayı eğer başarabilirse aslında onu arındırma ve ebedi hayatta mutluluğa erişirme aracı olarak sunmaktadır. “İmtihan olunuyor gözüyle bakmak” hayata farklı bir anlam kazandırmaktadır. Bu bakış açısıyla insan bir hiç olmaktan çıkıp daha özel bir konuma yükselmekte , ayrıca hayat mücadelesini güçlendirmekte ve özellikle kendisine olumsuz gelen olaylar karşısında direncini artırmaktadır. Çünkü o, “imtihan edildiği” şuuruyla kendisini teselli ve teskin etmektedir.³²⁰

İnsanın yapısında –yaratılışında- inanma eğilimi vardır. Allah , insanı doğuştan inanmaya eğilimli olarak yaratmıştır.³²¹ Ayrıca peygamber göndererek insanları iyi yönde hareket etmeleri için uyarmıştır.³²² İşte hür irade sahibi bir varlık olan insana bağışlanan bu gibi kabiliyetleri kullanıp kullanmadaki tavrının ortaya konulması , imtihan sırrının en başta gelen hikmetlerinden biri olsa gerektir. Çünkü imtihanın istenilen şekilde olabilmesi için inanmak kadar inanmama duygusu ile de donatılmış olmak gerekir. Bütün bunlarla donatılmış olan insanın , tercihlerini hangi

³¹⁹ Enam,6/73

³²⁰ Kaya,Kur’an’da İmtihan,s.16

³²¹ Rum,30/30

³²² Bakara,2/151; Enam,6/42; Araf,7/94; İbrahim,14/7; İsrâ,17/77; Kehf,18/56; Hadid,57/25

yönde kullanacağını ortaya konulması ve “ benim bundan haberim yoktu” ³²³ dememesi için sınav kurallarının belli olması ve bunların bir takım uyarıcılarla duyurulmuş olması da gerekir. ³²⁴ Zira bu sadece olup-geçen bir sınav olmayıp , öteki hayatla alakalı mutluluk ve bedbahtlıkları ³²⁵ bünyesinde barındıran bir sınav olduğu için hikmetlerle yüklüdür. Kimin tercihini fırsattan yana kullanıp mutluluk yurdu olan cenneti kazanacağı ³²⁶ ve kimin tercihini heva ve hevesinden yana kullanarak ³²⁷ ebedi düşmanı olan şeytana ³²⁸ uyup azap yurdu olan cehennemi tercih edeceği ³²⁹ ancak sınav olgusunun hikmeti ile tecelli eder. Semavât ve arzın ölüm ve hayatın yaratılış gayesi de zaten insanın sınava tabi tutulmasına yöneliktir. ³³⁰

Sınavlar insanları üstün gayelere hazırlamak içindir. Her sınavın bir güçlüğü ve sıkıntısı vardır. Bu sabrı gerektiren sıkıntılara karşı Allah insana dua ve ibadet gibi bir yardımı lütfetmiştir. Allah kullarını kendisine kulluk etmeleri için yaratmıştır ³³¹ , onları en yüce hedefe , kendisi ile karşılaşma gününe hazırlamak için , her şeyi ona uygun olarak düzenlemiştir. ³³² “Sizi hayırla ve şerle imtihan edeceğiz.” ³³³ , “Mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan edileceksiniz.” ³³⁴ Ve “O ki , hanginiz daha güzel davranacak diye sizi denemek için ölümü ve hayatı yaratandır.” ³³⁵ gibi Kur’an ifadelerinden de bu anlaşılmalıdır. Yani bu dünyadaki

³²³ Araf,7/172

³²⁴ Nisa,4/64,165,170; Yunus,10/74; Nahl,16/36; Müminûn,23/32; Rum,30/47

³²⁵ Şems,91/9-10

³²⁶ Nisa,4/124; Nahl,16/97; Mümin,40/40; Teğabun,64/9; Talak,65/11

³²⁷ Şems,91/8

³²⁸ Yasin,36/60

³²⁹ Araf,7/18; İsrâ,17/93; Meryem,19/68; Yasin,36/62-63; Sâd,38/85

³³⁰ Hûd,11/7; Mülk,67/2; Keskin,a.g.e.,s.206-207

³³¹ Zariyat,51/56

³³² Bakara,2/46,223; Cuma,62/8,Hâkka,69/20

³³³ Enbiya,21/35

³³⁴ Âl-i İmran,3/186

³³⁵ Mülk,67/2

her şey sınava göre düzenlenmiş ve Allah da insanı bu sınavın tüm aşamalarında başarı ve başarısızlık hallerini gerçekleştirebilecek donanımlarla sınava ehil , mükellefiyetleri omuzlayabilecek kabiliyetlerle donatılmış olarak , sınav sorumluluğunu kendisine tevdi edebileceği kıvamda yaratmıştır.³³⁶ Bunun için kendisine gerekli olan hürriyet , bedeni güç ve sağlamlık, iyiliğe ve kötülüğe sevk eden zıt his ve kabiliyetler verilmiş olan insanın sınavı da , takati ile sınırlı , kabiliyetleri ile mütenasip kılınmıştır. Dolayısıyla insanın sınanmasının bir diğer hikmetini , onun varlıklar içerisindeki değerinin ortaya konulması ve Allah tarafından muhatap alınmasında aramak gerekir.³³⁷

İnsanların inançlarındaki samimiyet ve doğruluğun ortaya çıkarılması , bu sayede doğru sözlü olanlarla yalancılara birbirinden ayrılması için ³³⁸ insanlar denenmektedir. Bunun yanı sıra inananların da sabır ve şükür hallerinin kendi ortamları içerisinde sınanması , Allah yolunda inançları uğruna gerçekten fedakarlık yapanlarla , sözde inananların belirlenmesi gerekmektedir. İnancı uğruna maruz kaldığı ağır işkenceler müminin inanma iradesini daha da güçlendirir , imanındaki kararlılığı ve erdemli yaşayışı kanıtlamasına imkan verebilir.³³⁹ Bütün bular mümin için gizlenen imtihan sırrı ile gerçekleşebilir.

³³⁶ Ahzab,33/72

³³⁷ Keskin ,*Fitne Kavramı*,s. 207-208

³³⁸ Ankebut,29/2-3

³³⁹ TDVİA,XIII,s.156

O halde inananların tabi oldukları sınavın hikmetini hatalardan tevbe etmek , musibetlerden ibret almak ve nefisleri her türlü kötü olguya karşı tecrübelerle donatarak hazır hale getirmek diye anlayabiliriz.³⁴⁰

İnananların karşısında yer alanlar da kendilerine sunulan ilahi tebliğe muhatap olarak daveti kabul edip etmemek tercihi ile denenmektedirler. Bu sebeple onlar da uyarılmakta , acı veren şeylerle yüz yüze getirilmektedir. Ancak onlara verilen nimetler ahiretteki işlerini zorlaştırıp , hesaplarını ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramayacak , başlarına gelen musibetlerden öğüt ve ibret almadıkları ve uyarılara kulak asmadıkları için de sıkıntılarına karşılık sevap alamayacakları gibi , cennet talepleri de olmayacaktır. Onlar için sınavın hikmeti , kendilerine Allah'ın varlığını ve üstün gücünü tanıtarak inanmaya doğru yönlendirmek şeklinde tezahür etmektedir. Münafıklar da bela ve musibetlerden ibret alsınlar , hatalarından dönsünler ve tevbe ederek Allah'tan bağışlanma dilesinler diye sınanmaktadırlar.³⁴¹

İnsan , yaratılıştan mala düşkün³⁴² , mal , şehvet ve evlat sevgisi ile donatılmıştır.³⁴³ O , mal biriktirmeyi sevdiği gibi³⁴⁴ , onun kendisini ebedileştireceğini de düşünür³⁴⁵. Bu nedenle mal ve mülkünün çok olmasını ister ve bunun için çaba sarf eder. Bununla istediğine istediği şekilde sahip olmayı amaçlar; bu yolla doyuma ulaşacağını hazlarını tatmin edeceğini ve hayatın tüm zorluklarının kendisi için kolaylaşacağını düşünür. Allah insanın bu yaratılış özelliklerine uygun

³⁴⁰ Keskin , a.g.e.,s.209

³⁴¹ Tevbe,9/126; Keskin, *Fitne Kavramı*,s.209-210

³⁴² Adiyât,100/8

³⁴³ Âl-i İmran,3/14

³⁴⁴ Fecr, 89/20

³⁴⁵ Hümeze,104/2-3

olarak ona ihtiyaç duyabileceği şeylerden fazlasını vermiş³⁴⁶ , bunun karşılığında kendisini bilmesini ve şükretmesini istemiştir³⁴⁷ . Bu şükür sınavında insanın başarılı olup olmayacağı , nimetleri elde etme yol ve yöntemlerinden başlayarak , onlara sahip olma, ondan yararlanma ve başkalarını yararlandırmada sergileyeceği tutum ve tavra bağlanmıştır. Bu tavır içerisinde bir takım gizli donanımları açığa çıkar ki, bunlar adalet-zulüm , rıza-gazap,cimrilik-cömertlik, ıslah-ıfsat,helal-haram, şükür ve nankörlüktür. Zira Allah insanın bu özelliklerini ön plana çıkarmasını istemiş ve sürekli olarak uyarılarını bu doğrultuda yapmıştır. Buna karşılık insan , nimetler içerisinde azma, şımarma, zulmetme, haksızlık , cimrilik ve bozgunluk yapma , haram yollarla istek ve arzularına kavuşma gibi bir takım zafiyetlerin riskini taşıması sebebiyle de sürekli uyarılmış ve elinde bulunan imkanların birer sınama vasıtası olduğu kendisine hatırlatılmıştır. İşte insan, iradesini kullanarak , elde edip kullanabileceği nimetler karşısında Allah'ın istediği davranışları sergileme veya hoşlanmadığı davranışlarda bulunma arasında sınanmaktadır. Bu sınav onun şükredici özelliği ile nankörlük yapma özelliğini açığa çıkarma hikmetini bünyesinde taşımaktadır.³⁴⁸

Allah kullarını nimetlerle denediği gibi bir takım musibetlerle de dener. Onun bu denemesinde de pek çok hikmetler gizlidir. İnsan için son derece önemli olan güvenin yerini korku , varlığın yerini yokluk, barışın yerini savaş, tokluğun yerini açlık , sağlığın yerini hastalık , yaşamın yerini ölüm , bolluğun yerini darlık ,

³⁴⁶ İbrahim,14/34

³⁴⁷ Bakara,2/152; Lokman,31/12

³⁴⁸ Keskin,*Fitne Kavramı*,s.210-211

neşenin yerini hüznün ve keder , gençliğin ve zindeliğin yerini düşkünlük ve zafiyet alabilir. Bunlar bazen insanın elinde olan bazen de elinde olmayan sebeplerle olur. Hangi sebeple olursa olsun , bu tür musibetlerin bir sonucu ve bizim üzerimizde bırakmış olduğu bir etkisi vardır. Bu sonuçlar karşısında insanın sabredici tavrı ile isyan edici özelliği kendisini gösterir. Allah insanların sabredenlerini müjdelemekte , sınavın bu boyutunda kendisine teslim olmamızı istemektedir. Ayrıca bazı insanlar, bu musibetler sebebiyle Allah'a karşı görevlerini hatırlarken , bazıları da tepkisel bir davranışla Allah'tan daha da uzaklaşmaktadırlar. Kimisi Allah'ın adaletini sorgulamaya kalkarken , kimisi kendi hata ve kusurlarından ötürü tövbe etme zamanının geldiğine karar vermektedir. İşte musibetlerle sınavın hikmetini , insanların sabır ve isyan , sorumluluk ve sorumluluktan kaçış gibi kabiliyetlerinin ortaya çıkarılması için bir vesile şeklinde anlamak mümkündür.³⁴⁹

Görüldüğü kadarıyla Yüce Allah'ın insanı imtihan etmesinin hikmetleri çoktur ve asıl hikmetini ancak Allah iyi bilebilir. Yine bizim anladığımız şekliyle Allah(c.c.) insanların samimiyetlerini ölçmek, iyinin , kötüden ; sağlamlın çürükten ayrılmasını sağlamak ve bunları insanlara göstermek , müminlerden dini için fedakarlık yapanları , çalışanları ve dininde her şeye rağmen sabredenleri ortaya çıkarmak , tembelleri ,Allah'a imanlarında samimi olmayanları ayırmak için Allah(c.c.) insanları imtihan ediyor. Bu sayede de insanların itiraz edecekleri bir şey kalmıyor ,Allah adaletini ortaya koymuş oluyor. Aynı zamanda insan kendisini de imtihan olmakla daha iyi tanıyor. İçindeki güzellikleri veya çirkinlikleri ortaya çıkarmış oluyor.

³⁴⁹ Keskin,*Fitne Kavramı*,s.211-212

SONUÇ

İnsanın , Allah'ın dünyaya ve kendisine biçtiği özel konumu iyi tahlil etmesi gerekmektedir. Allah ile arasındaki yaratılan-yaratılan ayırımı iyi yapmalı ki özellikle vahyin sahibinin kendisiyle ilgili veya başka konularla ilgili olarak verdiği her bilgiyi sınırlı aklıyla neticeye bağlamaya çalışmamalı , bunların insana aciziyetini hissettirmek için yapılmış uyarılar olabileceğini ve bir yönüyle bunların da aslında imtihanın bir yönünü teşkil ettiğini fark edip , teori ve pratik alanı birbirine karıştırmadan Allah'ın kulu olduğunun idraki içerisinde olmalıdır.

Görüldü ki Kur'an'a göre insan , bu dünyada imtihan sürecinden geçirilmektedir. Eğer insan dünyayı bir eğlence yeri olarak görüp , kendisini vahyî telkinlere kapatarak nefsânî ve şeytânî telkinlere açarsa , fitratına yerleştirilmiş olan müsbet yönü körletip menfi yönünün öne çıkmasına zaman hazırladığından imtihanı kaybedecektir. Bu konuda seçim yapma yetkisinin insana verildiği ortaya konmuştur. İnsan , zaten bu özelliği dolayısıyla imtihan edilen bir varlıktır. Yaratılış safhasında katışık bir sudan kademe kademe tekemmül ettirilerek dünyaya gönderilen insan (İnsan,76/1-2) , bir kısım imtihan araçlarıyla test edilerek ayrıştırılıp , damıtılacak , arındırılacak ; bu noktada başarılı olanlar tekamülünü tamamlamış olarak huzur içinde Rabbine dönecek , bu imtihanı başaramayanlar ise , maddi yapıları itibariyle olmasa bile manevi olarak hayvanileşecek , yani aslî değerlerini yitireceklerdir.(Araf,7/179)

Bu dünyada insanın , hem iç dünyasının ortaya koyduğu olaylarla ve hem de çoluk-çocuk , mal vb. dış dünyada faydalandığı ve alakalandığı şeylerle imtihan olacağı ortaya çıkmıştır. Her insan imtihan sürecinden geçmekte ve herkesin kendine özgü dünyası olduğu için herkesin imtihanı da farklı farklı olacaktır.

İnsanın , muhatabı olduğu teklifleri bir yük , karşılaşacağı menfi olayları da isyan edilesi şeyler veya Allah'ın zulmü olarak değil, bilakis kendisini olgunlaştıran ve arındıran Allah'ın imtihan şekilleri olarak değerlendirmesinin Kur'anî bir yaklaşım olduğu ; Rabbimizin verdiği sabır ve tahammül yeteneğini kullanarak bu aşamaları başarıyla geçmeye çalışmasının yine Kuranî bir tavsiye olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde kavuştuğu nimetleri şımarma vesilesi yapmaması gerektiği , onlar üzerindeki tasarrufta ilahi mesajın emir ve önerilerini baz almasının esas olduğu , asıl sahibini bir an bile unutmadan gücü nisbetinde şükrünü edaya gayret göstermesinin aslî görevlerinden olduğu Kur'an'ın üzerinde önemle durduğu konulardandır. İnsanın bu durumda göstereceği duyarsızlık , hem kendisini inkar, hem de görev ihlali olacağından bu tutumun hesabını Allah'a vermek zorunda kalacağı açıkca ortadadır.

Sonuç olarak insan üzerine düşen görevi yapıp , imtihanların üstesinden gelebilneli , hem bu dünyasını hem de ahiretini kazanabilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abdu'Hadi el-Arâşki , İslam Gerçeği ve İnsan, Terc:Mustafa Bilgen, Kültür Yayıncılık , İstanbul , 2001
- Abdülbâki, Muhammed Fuad, el-Mu'cemu'l-Müfehresü li Elfâzı'l-Kur'ânîl-Kerim, Çağrı Yayınları, İstanbul , 1984
- Akseki ,Ahmet Hamdi ,Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı, Nur Yayınları , Ankara, 1991
- Ateş , Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri , Yeni Ufuklar Neşriyat ,
- Carrel, Alexis, İnsan Denen Meçhul, Hayat Yayınları, İstanbul, 1997
- Cebeci, Lütfullah, Kur'an'da Şer Problemi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985
- el-Cevherî, İsmail b. Hammad, es-Sıhah Tâcu'l-Luga ve Sıhahu'l Arabiyye, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, trs
- Cürcani, Ali b.Muhammed, el-Tarifât, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1982
- Çakı, Namık , Büyük Felsefe Lügatı, Cumhuriyet Matbacılık, İstanbul, 1954
- Erdoğan, Recep, Kuran ve İnsan Psikolojisi, İlkadım Yayıncılık, Ankara, 1988
- Eren, Şadi, Kur'an'da Dua, Işık Yayınları, İzmir, 1996
- el-Ezherî, Ebu Mansur, Muhammed, Tehzibu'l-Luga, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967
- el-Fîrûzâbâdi, Mecdü'd-Dîn Muhammed b. Yakup, el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrut, 1993
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, İhya-u Ulûmi'd-Dîn, Terc:Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul, trs.
- Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, TDVY, Ankara, 1996

- Izutsu, Toshihiko, Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar, Terc:Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları,İstanbul
- Izutsu , Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan, Terc:Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, trs.
- İbn-i Fâris, Mu'cemu Mekâyısı'l-Lüga, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l Arabiyye, Kahire, 1266
- İbn-i Kesir, Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989
- İbn-i Manzûr, Lisânü'l Arab, Dâr-u Sâdır, Beyrut, 1956
- Karagöz, İsmail, Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer ve Görev, Çelik Yayınları, İstanbul, 1996
- Karagöz, İsmail, Kur'an'a Göre Musibetler Açısından Kur'an ve Toplum, 1996
- Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur'an'da İnsan Psikolojisi, İzci Yayınları, İstanbul, 1997
- Kaya , Süleyman, Kur'an'da İmtihan , İnsan Yayınları, İstanbul, 2003
- Kazancı, Ahmet Lütfi, İslam'da İrade, Kaza ve Kader , İstanbul, 1966
- Keskin, Hasan, Kur'an-ı Kerim'de Fitne Kavramı, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003
- Kılıç, Sadık, Kur'an'da Günah Kavramı, Hibaş Yayınevi, Konya
- Kutup, Seyyid, Fi Zilali-l Kur'an, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989
- MEB, Örnekleriyle Türkçe Sözlük
- Mevdûdi, Eb'l A'lâ, Tefhimu'l Kur'an, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986
- Necati, M.Osman, Kuran ve Psikoloji, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998
- Nursî, Said, Sözler, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1998
- Özsoy, Ömer, Sünnetullah, Fecr Yayınevi, Ankara, 1999

- Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'an'ın Temel Kavramları, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1995
- Pasmaz, Durak , Bizi Değerli Kılan Dualarımız, Diyanet Aylık Dergisi, S.121, Ocak 2001
- Ragıp el-İsfehani, el-Müfredat fi Garîbi'l-Kur'an, Dâru'l-Marife, Beyrut, trs.
- Razi, Fahreddin, Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993
- Rıza, Reşid, Tefsîrû'l-Menâr (Tefsiru'l-Kur'an'il Hakîm), Dâru'l-Marife, Beyrut, trs.
- Sabunî, Muhammed Ali, Safvetü't-Tefasir, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1990
- Saka, Şevki , Yabancılaşma Karşısında Kuran, İrşad Kitaplığı, Ankara, 1997
- eş-Şartûni, Akrabu'l-Mevârid fi Fusahi'l-Arabiyyeti ve's-Şevârid, Beyrut, 1989
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992
- Ünal, Ali, Kur'an'da Temel Kavramlar, Beyan Yayınları, İstanbul, 1986
- Yazır, Elmalılı M.Hamdi, Hak Dini Kuran Dili, İstanbul
- Yıldırım , Celal, İlmin Işığında Asrın Kuran Tefsiri, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1987
- Zebidî, Muhibbu'd-Din Ebî Fayz es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Huseynî el-Vasitî, Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1994
- Zuhayli, Vehbe, Tefsirü'l Münir, Risale Yayınları, İstanbul, 2005

ÖZET

Kılıç, Huriye, Kur'an'da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihanı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman Prof. Dr. Şevki SAKA, 98 s.

Araştırmamız Kur'an-ı Kerim'de İnsanların hayır ve şerle denenmesi üzerine kurulmuştur. Araştırma yaparken hayır, şer, imtihan kavramları üzerinde çalışılmıştır. Tezimiz iki bölüm halinde ele alınmış; ilk bölümde imtihan kavramı farklı boyutlarda incelenmiş, ikinci bölümde ise hayır ve şer ile imtihan detaylandırılmıştır.

İnsan dünyaya imtihan edilmek için gönderilmiştir. Allah (c.c.) bu imtihan sürecinde insanı vahiy ve risalet yoluyla desteklemektedir.

İnsan hayra da şerre de meyilli olarak yaratılmıştır. İnsan bu ikisinden birini seçecek ve imtihanı kazanıp kaybettiği bu şekilde ortaya çıkacaktır.

Allah Kur'an-ı Kerim'de insanları farklı şekillerde deneyeceğini bildirmiştir. Kimi zaman nimet vererek dener, kimi zaman nimetleri azaltarak dener. Yani hem hayır hem de şerle dener. İnsan her iki durumda da Allah'a inanmak ve güvenmekle sorumludur. Nimetlere karşı şükür, musibetlere karşı da sabırla mükelleftir.

İnsan üzerine düşen görevi yaparak, her türlü imtihanın üstesinden gelecektir.

SUMMARY

Kılıç, Huriye, People are tested in terms of good and evil in the Qur'an, Master's Thesis, Advisor Prof. Dr. Şevki SAKA, 98 pp.

The present study aims to shed light upon the way people are tested in terms of good and evil in the Holy Qur'an. Throughout the study, the terms "good", "evil" and "trial" have been investigated. The study has proceeded in two parts. In the first part, the term "trial" has been explored in terms of different dimensions whereas in the second part, the same term was explored for further detail with respect to good and evil.

Man is sent to Earth to be tested. Throughout the process of being tested, man is guided by Allah by means of Divine Inspiration and prophecy (the prophecy of Mohammad, peace be upon him).

Man is created having an inclination towards both good and evil. He/She will decide for either the good or the evil and whether he/she fails or passes the test will prove itself by means of his/her decision.

Allah states in the Holy Qur'an that He will test his subjects in different ways. Sometimes He will do it by giving them benefaction and sometimes by decreasing it which means that the process of being tested may happen by both good and evil. It is the responsibility of man to trust and believe in Allah in both situations. He/She is obliged to thank Allah for his benefaction and to be patient in case of trouble.

Keeping his end up, man will pass all kinds of tests.